

ARCHITEKTURA

Dariusz Kronowski
dr inż. arch.

WPLYW ARCHITEKTURY NEOREGIONALNEJ I NOWOCZESNEJ NA KSZTAŁTOWANIE MYŚLI KRAKOWSKIEJ SZKOŁY PROJEKTOWANIA ARCHITEKTONICZNEGO

INFLUENCE OF NEOREGIONAL AND MODERN ARCHITECTURE ON CREATION IDEA OF CRACOW ARCHITECTURAL DESIGN SCHOOL

STRESZCZENIE

Artykuł przedstawia pierwsze pionierskie próby kształtowania formy architektonicznej w górach w oparciu o architekturę tradycyjną i jej dalszą ewolucję do form neoregionalnych unowocześnionych. Ważne tutaj jest czerpanie z tradycji oraz poszukiwanie nowych metod poznawczych architektury górskiej. Ewolucja ta powinna odbywać na różnych szczeblach rozwoju – od badań nad formami pierwotnymi, poprzez czerpanie z rozwiązań tradycyjnych i poszukiwanie nowych rozwiązań. W metodologii tej zastąpiła Krakowska szkoła projektowania w krajobrazie pod kierunkiem Prof. Włodzimierza Gruszczyńskiego oraz pokolenia jego uczniów, którzy w latach późniejszych, mimo trudności podkreślali powagę rozważań nad przedmiotową tematyką.

Słowa kluczowe: architektura górska, neoregionalna, unowocześniona, tradycyjna

ABSTRACT

The article presents the first pioneering attempt to shape the architectural form in the mountains on the basis of traditional architecture and its further evolution to neoregional modern form. Important here is capitalizing on the tradition and the search for new meeting methods of mountain architecture. This evolution should take place at different levels of development - from research on the forms of the original, by drawing on traditional solutions and prospecting for new solutions. In this methodology became famous Cracow design school in the landscape under the direction of Prof. Włodzimierz Gruszczyński and generations of his students, who in later years, despite the difficulties emphasized the seriousness of the debate on items subject.

Key words: mountain architecture, neoregional, modern, tradition

1. SCHRONISKA NEOREGIONALNE I NOWOCZESNE

W związku z zainteresowaniem architektów schroniskami górskimi rozgorzały dyskusje na temat zasad projektowania schronisk, schronów, kreowania formy architektonicznej, zasad planowania przestrzennego w górach oraz połączenia z kontekstem krajobrazowym.

W tej formie ukształtował się sposób projektowania, wywodzący się z kształtu zabudowy szalasowej w połączeniu z regionalnymi modelami dolinnymi.

Tworzono też od końca lat trzydziestych nowoczesne formy schronisk oraz innych budowli: stacje kolejek, obserwatoria, przekazniki, szczególne rezydencje i obiekty militarne. Odejście od architektury tradycyjnej i zgodnej z trendami, panującymi w górach wysokich owocowało porażkami estetycznymi, ale też sukcesami architektonicznymi.

2. NEOREGIONALNE

Obiekty określane jako neoregionalne (postregionalne) w górach wysokich to obiekty, które zostały zaprojektowane przez wielkomiejskich architektów, ale z zamiarem stylizacji ludowej. Architektoniczny regionalizm tworzył więc tak formowaną zabudowę z naturą. Należy tu nadmienić m.in. turystykę, sporty przestrzenne i krajoznawstwo¹.

Architektura neoregionalna czerpała zarówno z wzorców regionalnych spotykanych w Tatrach, jak i z architektury quasi – alpejskiej pojawiającej się w początkowych okresach turystyki w rejonie Zakopanego. Charakterystycznymi

detalami architektonicznymi, które ją wyróżniały, były mniej pochyłe, dwuspadowe dachy, o otwartych szczytach z panoramicznymi oknami oraz wydłużonymi balkonami zdobionymi kwiatami. Obrzeża dachów wieńczono lambrekinami, wycinanymi laubzegą. Detal ten potocznie określa się Laubsagen Architektur².

Jednak w większym stopniu stosowano w architekturze Tatr Polskich motywy tradycyjne. Dzięki zmysłowi i patriotyzmowi Stanisława Witkiewicza, doprowadzono do stworzenia stylu zakopiańskiego, który wywarł silny wpływ na architekturę neoregionalną. W odniesieniu do budynków Stanisława Witkiewicza w stylu zakopiańskim zarzucano im sztuczność i braki warsztatowe, które nigdy nie występowały w architekturze podhalańskiej. Jednak podjęto projektowanie takich właśnie obiektów, stymulowane dużym zainteresowaniem inwestorów. Zbiegło się to ze wzrostem ruchu turystycznego i taternickiego w Tatrach, wymagającego tworzenia nowej zabudowy.

Jednym z obiektów, istotnym w tej mierze, jest stuletnie schronisko „Morskie Oko” im. Stanisława Staszica tzw. „Moko” nazywane tak przez bractwo taternicką, wznoszące się na północnym brzegu Morskiego Oka, na grzbiecie moreny zamykającej jezioro, w Dolinie Rybiego Potoku na wys. 1393 m n.p.m., które jest najczęściej opisywanym w źródłach spośród schronisk tatrzańskich.

Pierwsze schronisko im. Stanisława Staszica zbudowało w 1873 roku Towarzystwo Tatrzańskie nad Morskim Okiem, inaugurując tym swoją działalność. Zostało otwarte 3 sierpnia 1874 roku. W

¹ W. Kosiński, Architektura w parkach narodowych, przeszłość – teraźniejszość – przyszłość. [w:] Ochrona dóbr kultury i historycznego związku człowieka z przyrodą w 86

parkach narodowych, Red. Nauk. J. Partyka, Ojców 2003, s. 33.

² W. Kosiński, op. cit., s. 34.

uroczystości poświęcenia schroniska uczestniczyła m.in. Helena Modrzejewska oraz Adam Asnyk. Pisał o nim Leopold Świerż w I tomie „Pamiętnika TT” (1876)³. Był to niewielki budynek w konstrukcji zrębowej z dachem krytym dranicami, funkcjonujący wyłącznie w sezonie letnim. Po pożarze schroniska w 1899 roku, zaadaptowano na jego miejsce wozownię tzw. stare schronisko. Towarzystwo Tatrzańskie ogłosiło konkurs na projekt nowego schroniska. Jednym z warunków konkursu było przyjęcie w projekcie tzw. stylu miejscowego. Oznaczało to inspirację stylem zakopiańskim⁴.

W większym stopniu, w realizacji projektu zadecydowały względy finansowe niż krajobrazowe. Zdecydowano się na budowę schroniska drewnianego. Do realizacji został przeznaczony projekt E. Uderskiego i W. Rutkowskiego. W projekcie przewidziano budowę niewielkiego, piętrowego schroniska drewnianego na kamiennej podmurówce z oszkloną werandą od frontu, opartego na formach stylu zakopiańskiego. Jednak projekt nie doczekał się realizacji.

Towarzystwo Tatrzańskie rozpiśało kolejny konkurs na budowę schroniska. Wygrał go zakopiański budowniczy Tadeusz Prauss. Plany przewidywały budowę jednego budynku na kamiennym podmurowaniu. Parter zagospodarowano, jako salę restauracyjną, mniejszą salę oraz oszkloną werandę w elewacji frontowej.

Zrąb budynku przekryto dachem przyczółkowym, krytym gontem z wyglądem umieszczonymi symetrycznie

po obu stronach ganku. Usytuowanie budynku frontem na południowy wschód jest nawiązaniem do budownictwa podhalańskiego z lokalizacją zabudowy „na godzinę za piętnaście jedenasta”⁵. Na znacznie większe schronisko przeniesiono imię Stanisława Staszica. Prace budowlane rozpoczęto w 1907 roku i zakończono w sierpniu 1908. W uroczystości wzięli udział m.in. Jan Kasprowicz, Władysław Reymont i Leopold Staff. Podczas przyjęcia budowy wykryto nieprawidłowości w konstrukcji budynku, wynikające ze złej jakości wykonanych prac. Schronisko przeszło liczne remonty i modernizacje, przetrwało w prawie niezmienionej formie do czasów współczesnych. Schronisko przy Morskim Oku było jednym z ostatnich dzieł stylu zakopiańskiego. Rejon Hali Gąsienicowej jest pierwszym tatrzańskim poligonem w przekształcaniu szalaśców i bacówek na schroniska⁶. W 1890 roku jeden z szalaśców został przekształcony na tzw. altanę turystyczną. W 1894 roku szalaś połączono i przerobiono na małe schronisko. W 1896 powstał prywatny mały budynek prowadzony przez gospodarzy hali. Projekty sporządzali Stanisław Krzyżanowski i Stefan Żeleński⁷. W drugiej dekadzie XX wieku powstała koncepcja budowy schroniska im. Mieczysława Karłowicza, kompozytora i taternika. Koncepcję projektową opracował Jan Koszczyk Witkiewicz, który w roku 1914 przedstawił projekt kamienno-drewnianego budynku.

³ L. Świerż, Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Tatrzańskiego na czas 3 sierpnia 1873 do 28 maja 1876, „Pamiętnik TT” R. I, 1876. s. 24, „[...] stanęło już w sierpniu 1874 roku wśród dzikiej i odludnej krainy obszerne schronisko, kosztem Towarzystwa zbudowane, o trzech izbach, jednej kuchni, komorze i sieni, oraz z werandą na przodzie, skąd się można nasycać

wspaniałym widokiem na Morskie Oko i otaczające turnie”.

⁴ M. Kulig, Architektura schronisk tatrzańskich, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2003, s. 78.

⁵ M. Kulig, op. cit., s. 78.

⁶ J. Oppenheim, W. Gentil-Tippenhauer, Pamięci zmarłych schronisk, Wierchy nr 18/1948, s. 247

⁷ Por. M. Kulig, op. cit., s. 87-107.

II. 1. Tatry Polskie. Morskie Oko. Schronisko „Morskie Oko” im. Stanisława Staszica 1393 m n.p.m.,
fot. D. Kronowski

III. 1. Polish Tatra Mountains. Sea Eye. Hostel "Sea Eye" them. Staszic 1393 m above sea level
fot. D. Kronowski

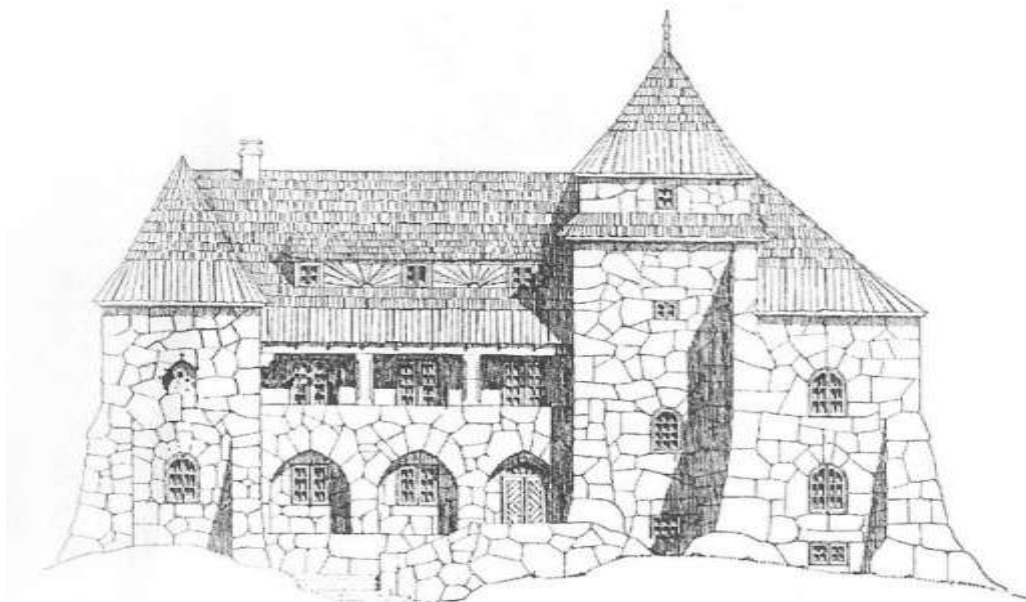
Drewno i granitowe głazy miały harmonijnie współistnieć także z otoczeniem. Tak pisał Koszyc Witkiewicz do wuja Stanisława Witkiewicza: „Posyłam mój szkic schroniska na Hali Gąsienicowej, którego budowa zdaje się, że ma duże szanse urzeczywistnienia. Chciałbym zbudować z dużych głazów nieobranych na zewnątrz, ale jak je woda opłukała. Szczytów naumyślnie nie zrobiłem, by upodobnić się do szalaszów rozmieszczonych na hali. [...] Dach byłby nowy, ciemny, z desek. [...] Chodzi mi o to by jak najbardziej zbliżyć się do otoczenia i nie razić zbytnio cywilizacją”⁸.

Projekt został przyjęty pozytywnie, a następnie odrzucony w związku z propozycją Komisji Technicznej TT oraz Sekcji Ochrony Tatr uwzględniającej ważną realizację obiektu tańszego, drewnianego. Jan Koszyc Witkiewicz zaprojektował ponownie budynek łączący cechy chałupy podhalańskiej i orawskiego domu z wyżką, czyli rodzajem spichlerza usytuowanego w części strychowej oraz towarzyszącym mu gankiem wzdłuż ściany frontowej pod okapem.

Jednak zarówno projekt kamiennego schroniska oraz drewnianego nie doczekały się realizacji⁹.

⁸ T.P. Szafer, Współczesna architektura polska, Warszawa 1988, s. 5.

⁹ M. Kulig, op. cit., s. 90.

II. 2. Tatry Polskie. Hala Gąsienicowa. Projekt Schroniska „Murowaniec”, autor: Jan Koszczyc Witkiewicz. Elewacja południowa-frontowa. Źródło: Budowa terenów i urządzeń sportowych, Warszawa 1928, s. 332

III. 2. Polish Tatra Mountains. Track Hall. Project of hostel "Murowaniec," the author: Jan Koszczyc Witkiewicz. South elevation-front. Source: Construction sites and sports facilities, Warsaw 1928, p. 332

Ostateczny projekt został opracowany w trzech wersjach, według architekta Zdzisława Kalinowskiego i rozrysowany szczegółowo przez Karola Sicińskiego i Mariana Kontkiewicza. Pierwsze dwie wersje określane, jako „zameczek” i „klasztorek” zostały odrzucone przez Sekcję Ochrony Tatr TT, uzasadniając tę decyzję tym, że „ambicja architektury brała górę nad pietyzmem taternika”¹⁰. Ostatecznie na prośbę Oddziału Warszawskiego Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, monumentalną zabudowę z nieociosanych bloków, spajanych zaprawą cementową usytuowano na południowej granicy lasu w dolinie na wysokości 1505 m n.p.m. frontem w kierunku południowo-

wschodnim. Pierwotnie planowano lokalizację na środku Hali Gąsienicowej. Do prac przystąpiono w kwietniu 1921 roku. Budulec kamienny pozyskiwano pod stokami Kościelca oraz w niewielkim kamieniołomie nieopodal placu budowy i dowożono wagonikami kolejki wąskotorowej. Współcześnie w miejscu wydobywania materiału znajduje się prostokątne zagłębienie na północ od schroniska, tuż poniżej szlaku turystycznego z Kuźnic¹¹.

Drewno ofiarował z okolicznych lasów Jerzy Uznański¹², a robocizną Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, reprezentowane przez żołnierzy Plutonu

¹⁰ J. Konieczniak, Encyklopedia schronisk tatrzańskich, Oficyna Wydawnicza „Wierchy” Centralnego Ośrodka Turystyki Górskiej PTTK, Kraków 2010, s. 124.

¹¹ R. Jakubowski, R. Szewczyk, Są takie miejsca – Schroniska górskie w Polsce, Sport i Turystyka – Muza SA, Warszawa 2013, s. 220.

¹² J. Konieczniak, op. cit., s. 125.

Detaszowanego pierwszego i trzeciego Pułku Strzelców Podhalańskich.

Mury schroniska były wznoszone przez urzędnika specjalnie zaprojektowane do tego celu. W roku 1923 ukończono ściany zewnętrzne, a w roku 1924 pozostałe, wewnętrzne elementy budynku oraz wstawiono okna.

Otwarcie schroniska odbyło się 12 lipca 1925 roku i zostało zainicjowane przez prezydenta Rzeczypospolitej Stanisława Wojciechowskiego, który powiedział: „Tutaj w górach uczyć się będziecie nie tylko kształcenia woli i hartu fizycznego, ale oddychać pełną piersią, patrzeć dalej i wyżej. Na pomyślność wszystkich, którzy tutaj zechcą pełną piersią oddychać, otwieram to schronisko”. Mszę odprawił ks. Walenty Gadowski, twórca Orlej Perci i prezes oddziału Tarnowskiego PTT13.

Schronisko „Murowaniec” zostało wykonane w konstrukcji ścian z kamienia. Obiekt został wzniesiony na planie prostokąta z narożnymi ryzalitami. Łączy on w sobie kilka nurtów architektonicznych i inspiracji.

Można odnaleźć w tej konstrukcji późnogotycki zamek wyżynny z detalami zaczerpniętymi z budownictwa podhalańskiego i koliby górskiej. Wnętrze w delikatny sposób nawiązuje do

folklorystycznych nurtów wczesnych lat XX wieku.

Monumentalizm obiektu jest nakreślony ścianami nachylonymi od podstawy pod kątem oraz potężnymi murami o grubości do 80 cm. Schronisko przekrywa dwuspadowy dach, pokryty gontem, a w granicy okapów dranicami. Poprzez to w malowniczy sposób uzyskano harmonię pomiędzy dachem a ścianami. Architekt w naturalny sposób inspirował się strzelającymi nad schroniskiem szczytami Kościelców i Świnicy od strony północnej.

Autor budynku odrzucają symetrię na rzecz malowniczości i wpisania w krajobraz. Widoczne są tu skłonności architektury organicznej określające rustykalizm „Murowańca”.

Forma schroniska nie zyskała szerokiego poparcia, ze względu na zakorzenioną tendencję do inspiracji chatą góralską i szalasem, a także twierdzeniem, że tego typu inspiracje są najwłaściwszymi w krajobrazie tatrzańskim.

Jednak kilkadziesiąt lat trwania „Murowańca” pozwoliło zrozumieć nieprofesjonalnemu odbiorcy estetykę architektury obiektu, doskonale wpisującego się w skalny pejzaż doliny Stawów Gąsienicowych i „najbardziej zbliżającego się do swojego otoczenia”, jak określił to Jan Koszyc Witkiewicz¹⁴

¹³ J. Konieczniak, op. cit., s. 126.

¹⁴ Kulig M. op. cit., s. 100-107.

II. 3. Tatry Polskie. Hala Gąsienicowa. Schronisko „Murowaniec”. Elewacja północna, w tle Kościelec i Świnica. Sylweta schroniska harmonizuje z trójkątnymi szczytami Kościelców. Źródło: Budowa terenów i urządzeń sportowych, Warszawa 1928, s. 332

III. 3. Polish Tatra Mountains. Track Hall. Hostel "Murowaniec". The northern elevation, in the background Kościelec and Świnica. A silhouette of a shelter in harmony with triangular gables Kościelców. Source: Construction sites and sports facilities, Warsaw 1928, p. 332

II. 4. Tatry Polskie. Hala Gąsienicowa. Schronisko „Murowaniec”, il. D. Kronowski

III.4. Polish Tatra Mountains. Track Hall. Hostel "Murowaniec", il. D. Kronowski

II. 5. Tatry Polskie. Hala Gąsienicowa. Schronisko „Murowaniec”, il. D. Kronowski

III. 5. Polish Tatra Mountains. Track Hall. Hostel "Murowaniec", il. D. Kronowski

W Tatrach ciekawym obiektem jest schronisko w Dolinie Pięciu Stawów Polskich (1671m n.p.m.) na północno-zachodnim brzegu Przedniego Stawu, przebudowywane od 1876 roku.

Jest to schronisko zupełnie pozbawione dostępu samochodowego. Obecnie, dzięki rozwojowi techniki, dowozi się tam żywność oraz materiały sanitarne małymi ciągnikami, korytem strumienia z Wodospadów Mickiewicza w drodze do

Morskiego Oka, a dalej transport wciągany jest stalową windą do schroniska.

Korzystna lokalizacja w skalnym zagłębieniu pozwoliła na wzniesienie zabudowy doskonale wkomponowanej w otoczenie. Ze względu na brak dogodnej drogi transportu i surowe warunki klimatyczne schronisko było jedną z trudniejszych inwestycji. Budowniczości transportowali materiały do doliny przy pomocy tragarzy i ochotników, którzy przenosili je na własnych plecach. Tego typu zabiegi stosowano w większości budowanych schronisk w Europie na przełomie XIX i XX wieku.

Należy wspomnieć, że już w XVII wieku w Dolinie Pięciu Stawów Polskich pojawiły się pierwsze zabudowy szałasowe. Ze względu na ukształtowanie terenu był to rejon doskonale przystosowany do wypasu owiec. Jednym z najznakomitszych przykładów tego okresu jest szałas o konstrukcji kamiennej, który istnieje do dziś. Obecnie jest jednym z najstarszych i najwyżej położonych szałasów tatrzańskich.

Pierwsze schronisko w Dolinie Pięciu Stawów Polskich zostało zbudowane w 1876 roku przez Towarzystwo Tatrzańskie w tym samym miejscu, w którym istnieje obecnie.

Był to niewielki, jednoizbowy budynek z bloków granitowych. Nadano mu imię Ludwika Zejsznera, wybitnego polskiego geologa. Schronisko było licznie odwiedzane w lecie, natomiast w zimie

pozostawione bez opieki, niszczało. Prawie, co roku przeprowadzano niezbędne remonty, co pociągało za sobą ogromne koszty.

Obiekt został wykonany z granitowych bloków uszczelnionych deskami i mchem z drewnianym dachem¹⁵. Pomysłodawcą budowy był ks. Wojciech Roszek wraz z proboszczem zakopiańskim ks. Józefem Stolarczykiem oraz naczelnikiem poczty Zakopanego Gustawem Fingerem. W 1882 roku schronisko przekryto nowym dachem oraz dobudowano ganek wejściowy.

W 1898 roku obok kamiennego schroniska, które na nowo pokryto gontem drewnianym, powstało nowe, bardziej rozbudowane o większym komforcie.

Zwiększający się ruch turystyczny spowodował, że w Towarzystwie Tatrzańskim powstały plany dalszej rozbudowy obiektu. Utworzona w 1907 roku Sekcja Narciarska Towarzystwa Tatrzańkiego wymusiła na stowarzyszeniu zabezpieczenie obiektu tak, aby umożliwić korzystanie z niego również w okresie zimowym.

Po zniszczeniach i dewastacjach, jakie nastąpiły na przełomie 1914 i 1915 roku, Oddział Kompanii Wysokogórskiej w latach 1919-1920 wykonał kompleksowy remont i przytwierdził budynek do podłoża czterema stalowymi linami. Był to pierwszy przykład zabezpieczenia budynku w Tatrach Polskich przed silnymi wiatrami, zaczerpnięty ze schronisk alpejskich, m.in. Cappana Margherita w Alpach Włoskich

Il. 6. Tatry Polskie. Dolina Pięciu Stawów Polskich. Poniżej pierwsze schronisko zrealizowane w 1876 roku. Powyżej drugie schronisko zrealizowane w 1898 roku. Źródło: W. Krygowski, Dzieje Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, Wydawnictwo PTTK „KRAJ”, Warszawa-Kraków 1988, s. 80-81

Il. 6 Polish Tatra Mountains. Five Polish Ponds Valley. Below the first hostel completed in 1876. Over the second shelter completed in 1898. Source: W. Krygowski, History of Polish Tatra Society, Publishing PTTK "COUNTRY", Warsaw-Krakow, 1988, pp. 80-81

Il.7. Tatry Polskie. Dolina Pięciu Stawów Polskich. Schronisko wg projektu Karola Stryjeńskiego. Otwarte w 1932 roku.

Źródło: W. Krygowski, Dzieje Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, Wydawnictwo PTTK „KRAJ”, Warszawa-Kraków 1988, s. 80-87

Ill.7 Polish Tatra Mountains. Five Polish Ponds Valley. Shelter, designed by Karol Stryjeński. Opened in 1932. Source: W. Krygowski, History of Polish Tatra Society, Publishing PTTK "COUNTRY", Warsaw-Krakow, 1988, pp. 80-87

Po licznych przekształceniach Towarzystwo Tatrzańskie przystąpiło do budowy trzeciego schroniska pod okiem architekta Karola Stryjeńskiego, dyrektora Szkoły Przemysłu Drzewnego w Zakopanem. Drewniany zrąb wykonali uczniowie szkoły.

Ukończony zrąb przetransportowało do Wodogrzmotów Mickiewicza wojsko polskie. Konstrukcja odczekała do zimy i przeciągnięto ją Doliną Roztoki pod próg Siklawy. Materiały jak w przypadku pierwszego schroniska wynoszono na plecach lub wywożono jucznymi końmi¹⁶. W roku 1933 schronisko liczyło 50 miejsc noclegowych. Jedno z pomieszczeń zostało udostępnione na cele badawcze Instytutowi Naukowemu Uniwersytetu Jagiellońskiego do prowadzenia pomiarów klimatologicznych w Tatrach. Schronisko wciąż modernizowano i rozbudowywano. Obudowano je murem z surowego kamienia służącym, jako izolacja termiczna. Schronisko przetrwało czas wojny i okupacji. W maju 1945 roku z niewiadomych przyczyn całkowicie spłonęło.

Projekt Karola Stryjeńskiego jest ciekawym przykładem wizji architektonicznej. Unikatowa realizacja zapisała się w kanonie nieistniejących schronisk tatrzańskich, rygorystycznie trzymających się regionalizmu i tradycji podhalańskich oraz konstrukcji

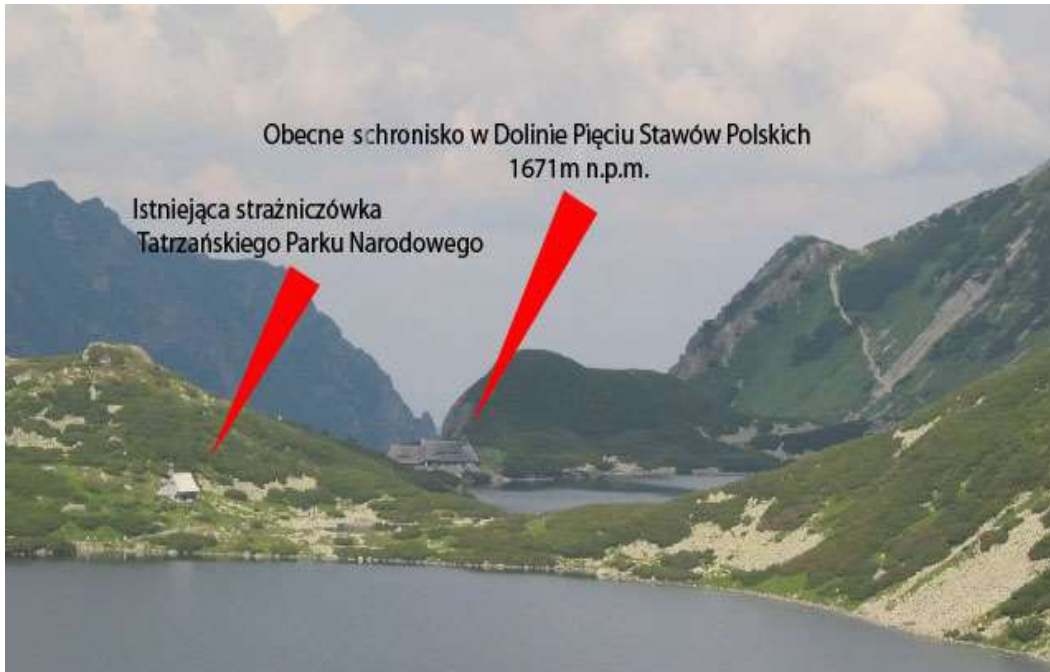
inspirowanych konstrukcją szałasów. Teoria Stryjeńskiego na temat harmonijnego wkomponowania architektury w krajobraz wysokogórski współgrała z zachowaniem dzikiej przyrody Tatr w niezmienionej postaci. Zagadnienia te pozostały głównymi założeniami projektowania regionalnego architektoniczno-krajobrazowego, kształtującego sylwetę architekta krajobrazu, należy tu głównie wymienić krakowską szkołę architektury krajobrazu. Pomimo ogromnych trudności związanych z zaopatrzeniem odbudowanego w latach pięćdziesiątych schroniska i dzięki zastosowaniu transportu końmi oraz wnoszeniu towaru na plecach, obiekt zawsze był dobrze wyposażony, a kolejni gospodarze dbali o jego bardzo dobry stan techniczny.

W 1947 roku nad Małym Stawem stanął niewielki, drewniany budynek. Było to pierwsze w Tatrach odbudowane po wojnie schronisko, które funkcjonowało do 1954 roku. Od 1968 roku znajduje się tam strażniczówka Tatrzańskiego Parku Narodowego.

W 1954 roku obiekt został zastąpiony budynkiem projektu Anny Górskiej¹⁷ na wysokości 1671 m n.p.m. Harmonijnie wkomponowany w krajobraz, kamiennieo-drewniany budynek stanął w zupełnie innym miejscu - nad północnym brzegiem Przedniego Stawu.

¹⁶ „Wierchy“, R. 3/1925, s. 315.

¹⁷ Por. M. Kulig, op. cit., s. 113, s. 131.

Il. 8. Tatry Polskie. Dolina Pięciu Stawów Polskich. Widoczne schronisko wg projektu Anny Górskiej oraz strażniczówka Tatrzańskiego Parku Narodowego pełniąca w latach 1947-1954 funkcję Schroniska, opracowanie graficzne D. Kronowski.

Ill. 8. Polish Tatra Mountains. Five Polish Ponds Valley. Visible shelter designed by Anna Góraska and Tatra National Park watchplace acting in the years 1947-1954 the function of shelter, graphic design D. Kronowski.

Il. 9. Tatry Polskie. Dolina Pięciu Stawów Polskich. Schronisko wg projektu Anny Górskiej im. Leopolda Świerza, 1671m n.p.m., il. D. Kronowski

Ill. 9. Five Polish Ponds Valley. Shelter, designed by Anna Gorska them. Leopold Świerz, 1671m above sea level il. D. Kronowski

3.KRAKOWSKA SZKOŁA PROJEKTOWA-NIA ARCHITEKTONICZNEGO.

W latach 1960-1970-ch w okresie coraz większego kryzysu pudełkowej architektury modernistycznej, w rozwinęła tzw. architektura późnego modernizmu. Zapowiadała ona przyszłą, dalszą przemianę, która doprowadziła do postmodernizmu.

W architekturze regionalnej nastąpiła w tym okresie – zarówno za granicą, jak także w Polsce, tendencja kształtowania architektury neoregionalnej, ale wyraźnie unowocześnionej. Polegało to m.in. na odejściu od schematycznej prostokątnej formy rzutu, na rzecz planów bardziej swobodnych – organicznie wtopionych w teren.

W dziedzinie kształtowania bryły nastąpiło odejście od schematycznego dachu symetrycznego, na rzecz połąci bardziej swobodnie ukształtowanych, które dawały swobodną i jak gdyby neutralną kompozycję krajobrazową – ciekawiej wpisaną w przyrodę. Tendencją w tych rozważaniach plastycznych i teoretycznych był odwrót od ornamentyki regionalnej i poszukiwanie architektury wpisanej szeroko na tle rozległego krajobrazu i ściśle z krajobrazem zespolonej.

W tej dziedzinie bardzo interesująco przejawiała się krakowska szkoła nowej architektury regionalnej. Katedra Projektowania Architektury w Regionie rozpoczęła swoją działalność w roku 1945 w oparciu o wytyczne opracowane jeszcze w okresie organizacji Wydziału Architektury w latach okupacji¹⁸. Pierwsza

nazwa Katedry brzmiała: Katedra kompozycji I.

Problematyka dydaktyczna katedry obejmowała architekturę wynikającą z inspiracji tradycją regionu oraz z poszukiwania form architektury w otwartym krajobrazie, zespołów architektury oraz architektury w strukturze krajobrazu. Działalność Katedry opierała się na stwierdzeniu, że tradycyjna sztuka ludowa jest podbudową w projektowaniu architektury regionalnej na tle nowej podbudowy technicznej i naukowej. Dydaktykę katedry ilustrowały tematy magisterskich prac projektowych, w znacznej mierze przyszłościowych, a jednak technicznie realnych.

Krakowska szkoła architektury była trzonem dynamicznej i nowoczesnej formy architektonicznej. Rozpoczęto tworzenie nowych zasad. Przedstawiano budowle wielko kubaturowe, w górach, obiekty totalitarne z wyraźnym narzuceniem wizji twórcy. Charakterystycznymi dziełami dla tej szkoły były koncepcje erudytów, pasjonatów architektury górskiej i krajobrazu – profesorów Żychonia, Gruszczyńskiego, Rzymkowskiego, Skoczka, Gądka, Trojanowskiego, a także ich szkice i pomysły. Kształtowali oni utopijne mega struktury na Podtatrzu, maszyny gęsto usytuowane w krajobrazie górskim, zmagające się ze skalą ludzką oraz z względami ekonomicznymi i pragmatycznymi, nazywane super jednostkami¹⁹.

Prekursorem krakowskiej szkoły projektowania był profesor Stefan Żychoń (1904-1992). Współautor wraz z Juliuszem Żurawskim, radykalnej przebudowy przedwojennego pudełkowego hotelu

¹⁸ T. Węclawowicz, A. Jankowska-Marzec, Architektura wzruszeniowa Włodzimierza Gruszczyńskiego, Katedra Projektowania Architektury w Regionie. Sprawozdanie z działalności 1945-1970, Maszynopis niepublikowany, złożony w Dziekanacie

Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej, Wydawnictwo Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana, Kraków 1999, s. 92.

¹⁹ Inf. od p. prof. Z. Radziewanowskiego – w czasie konsultacji.

„Trzaska” w Zakopanem, zlokalizowanego u zbiegu ulic Tadeusza Kościuszki (Główne Wejście) i ulicy Krupówki. Przebudowany w latach 50 XX w. hotel pod nazwą Giewont-Orbis otrzymał oprócz całościowego, stylowego wystroju o charakterze zakopiańskim (kamień naturalny i szlifowany), wielki górski dach kryty gontem, mieszczący komfortowe pokoje z widokiem panoramicznym. Od lat sześćdziesiątych XX w. prof. Stefan Żychoń przeprowadził badania w skali regionalnej i urbanistycznej n.t. zagospodarowania obszarów po polskiej i słowackiej stronie Tatr²⁰ oraz opracował również fundamentalną historię planowania i realizacji układu urbanistycznego Zakopanego²¹. W 1943-1945 organizował w Krakowie tajne kursy architektoniczne²².

Po wojnie został współorganizatorem i wykładowcą Wydziału Architektury AGH, a od roku 1971 wykładał na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej. Był także organizatorem i kierownikiem Pracowni Regionalnej Politechniki Krakowskiej w Zakopanem realizując prace naukowobadawcze i projektowe²³. Według profesora Stefana Żychonia w terenach górskich bardziej atrakcyjnych wyrosły inne formy, przeważnie w drodze intensywnych procesów, powodując deformację pierwotnych układów architektonicznych. Zjawisko to wystąpiło intensywnie w kotlinie zakopiańskiej, gdzie budownictwo uległo naporowi bodźców zewnętrznych, powodując kolizje urbanistyczne oraz konflikty społeczne i funkcjonalne²⁴.

Il. 10. Zakopane. Hotel „Trzaska” u zbiegu ulic Tadeusza Kościuszki i Krupówki. Lata 20 XX w.
Archiwum D. Kronowski.
Ill.10. ang
Zakopane. Hotel "Trzaska" at the intersection of Tadeusz Kosciuszko and Krupówki. 20 years of the twentieth century.
Archives D. Kronowski.

²⁰ S. Żychoń, Elementy struktury przestrzennej polskiego i słowackiego Podtatrza,

Architektura z.25, Politechnika Krakowska, Zeszyt Naukowy nr 6, Kraków 1970.

²¹ S. Żychoń, O kierunkach rozwoju przestrzennego rekreacji u podnóża Tatr, Architektura, Miesięcznik Stowarzyszenia 98

Architektów Polskich SARP, Rocznik XXV, Warszawa 1971.

²³ Inf. od p. prof. W. Kosińskiego – w czasie konsultacji.

²⁴ S. Żychoń, op. cit., s. 130.

Czołowy przedstawiciel i promotor krakowskiej szkoły architektury regionalnej w krajobrazie to profesor nadzwyczajny Włodzimierz Gruszczyński (1906-1973), kierownik Katedry Projektowania Architektury w Regionie w ramach Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej.

Należy wspomnieć, że Włodzimierz Gruszczyński był autorem wielu projektów i koncepcji teoretycznych, oraz autorem przyszłościowej architektury i urbanistyki, a także licznych prac malarskich, przede wszystkim pejzaży oraz szkiców krajobrazowych z architekturą w tle. Często twierdził, iż „dobra architektura jest równocześnie rzeźbą i malarstwem”²⁵.

W latach 1942-1946, powstały jego pierwsze szkice schronisk tatrzańskich (m.in. na Kalatówkach). Szkice były wykonywane kredką lub pędzlem na kartonie, oparte o wnikliwe studia proporcji architektury regionalnej. Gruszczyński chciał oglądać architekturę nie tylko z horyzontu człowieka, a także z rozleglejszej perspektywy np. pędzącego pojazdu i lecącego samolotu.

Wykonał serię wybitnych rysunków koncepcyjnych – wizji neoregionalnej architektury (dla Nowego Targu i Zakopanego). W latach sześćdziesiątych wykonał serię znaczących szkiców modernistycznej architektury tatrzańskiej i podhalańskiej, z zachowaniem ogólnego klimatu estetycznego pochodzącego od regionalizmu góralskiego. Był w tym zakresie inspiratorem projektu i realizacji domu wczasowego „Harnaś” w Bukowinie, autorstwa architektów Leszka Filara, Jerzego Pilitowskiego i Przemysława Gawora. Również znacząco wpłynął na poglądy i postawę twórczą Andrzeja Skoczka, wyrażoną m.in. realizacją epokowej hali sportowej w Zakopanem. W dydaktyce kursowej i dyplomowej WAPK w latach 1957-1973 przekazał ponadczasowe wartości w dziedzinie poszukiwania nowoczesnej formy architektonicznej zarówno o drobnej skali, jak też wielkoskalowej – o charakterze nawiązującym do ekspresji architektury góralskiej²⁶.

---

²⁵ T. Węclawowicz, A. Jankowska-Marzec, op. cit., s. 31.

²⁶ Inf. od p. prof. W. Kosińskiego – w czasie konsultacji.

Il. 11.. Zakopane. Dawny hotel „Trzaska” obecnie hotel Giewont po modernizacji w latach 50 XX w. wg. projektu Stefana Żychonia i Juliusza Żurawskiego. Il. D. Kronowski

Ill. 11. Zakopane. Former hotel "Crash" now a hotel Giewont after modernization in the 50 twentieth century. By. design by Stefan Żychoń and Juliusz Żurawski. Il. D. Kronowski

Il. 12. Włodzimierz Gruszczyński. „Tatra w zimie”. 1953. Akwarela, sepia, karton.

Archiwum Wojciecha Kosińskiego.

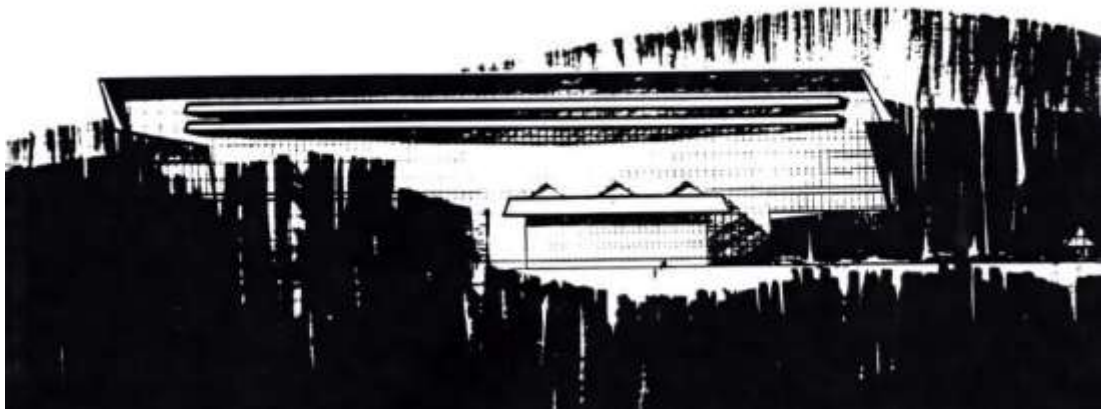
Ill. 12. Włodzimierz Gruszczyński.

"Tatra Mountains in winter". 1953. Watercolor, sepia, cardboard. Archive Wojciech Kosinski.

II. 13. Włodzimierz Gruszczyński. „Tatry w lecie”. 1953. Tusz, czarny, karton. Archiwum Wojciecha Kosińskiego.

III. 13. "Tatra in the summer". 1953. Ink, black, cardboard. Archive Wojciech Kosinski.

II. 14. Włodzimierz Gruszczyński – promotor. Projekt dyplomowy magisterski Andrzeja Boratyńskiego „Dom Gazdy Prezydenta” (Dom wczasowy w rejonie Głodówki) WAPK. 1962. Tusz, czarny, karton. Archiwum Wojciecha Kosińskiego.

III. 114. Włodzimierz Gruszczyński – promotor. Master thesis project by Andrzej Boratyński "House Gazdy of the President" (Holiday Home in the area of Fasting) WAPK. 1962. Ink, black, cardboard. Archive Wojciech Kosinski.

Il. 15. Włodzimierz Gruszczyński. „Dom wczasowy w Bukowinie”. 1956. Ołówek, czarny, karton. Archiwum Wojciecha Kosińskiego.

Ill. 15. "Holiday Home in Bukovina". 1956. Pencil, black, cardboard. Archive Wojciech Kosinski.

Il. 16. Włodzimierz Gruszczyński- prowadzący przedmiot „Projektowanie w krajobrazie”. Projekt kursowy Andrzeja Bachledy „Schronisko w Dolinie Pańszczycy”, na trzecim roku studiów WAPK. Prowadzący grupę Wojciech Kosiński. 1970. Pisak, czarny, karton. Archiwum Wojciecha Kosińskiego.

Ill. 16. Włodzimierz Gruszczyński- leading subject of "Designing the landscape". Exchange rate Andrzej Bachleda project "Youth in the Valley Pańszczyca", the third year of studies WAPK. Wojciech Kosinski leading group. 1970 Pen, black, cardboard. Archive Wojciech Kosinski.

Twórcą krakowskiej szkoły architektury był również profesor Andrzej Rzymkowski (1927-2011). Wychowanek Lwowskiej szkoły architektonicznej w Politechnice, był kolejno profesorem Politechniki Wrocławskiej, Politechniki Krakowskiej oraz wyższej szkoły Inżynierskiej w Koszalinie. Był czołowym polskim znawcą zagadnień klimatycznych i konstrukcyjnych architektury góralskiej²⁷, autorem wybitnych książek oraz twórcą realizacji wielkich odczerni na halach beskidzkich²⁸, bezpośrednio nawiązujących do architektury góralskiej. W swoich poglądach na architekturę górską był przede wszystkim pragmatykiem (funkcja, materiał, technologia, klimat)²⁹.

Twierdził, że góry są pojęciem geograficznym bardzo szerokim, obejmującym zarówno Karpaty, Alpy oraz Himalaje. Jednak wg. rozważań profesora Rzymkowskiego należy zajmować się rozważaniami dotyczącymi terenów górskich, które objęła gospodarka człowieka – obszarów o utrwalonych formach morfologicznych. Zwrócić też należy uwagę na klimat, jako podstawowy czynnik kształtujący warunki środowiska górskiego. Prof. Rzymkowski był także artystą, a znaczne uzdolnienia i zainteresowania artystyczne (znakomite akwarele) czynią z niego również znaczącą postać w dziedzinie znawstwa architektury górskiej, jako dzieł sztuki wpisanych w naturalny krajobraz³⁰.

Il. 17. Andrzej Rzymkowski. Chata orawska z opuszczoną połacią szczytową i tylną, zabezpieczającą konstrukcję ścian przed opadami. 1972. Ołówek, czarny, karton.

Źródło: A. Rzymkowski M. Chowaniec, *Ruralistyka – planowanie obszarów rolniczych i budownictwo wiejskie*, Arkady, Warszawa 1972, s. 140.

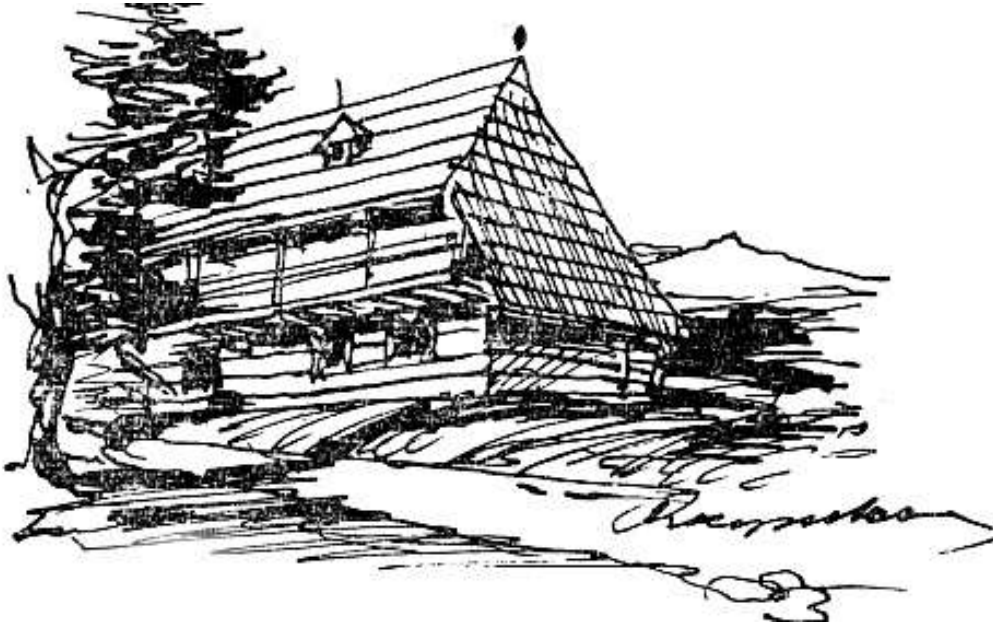
Ill. 17. Andrzej Rzymkowski. Cottages Orava expanse of desolate peak and rear protective wall structure against rain. 1972. Pencil, black, cardboard. Source: A. Rzymkowski M. Familiar, *Ruralistyka - planning of agricultural and rural construction*, Arkady, Warsaw, 1972, p. 140.

²⁷ A. Rzymkowski, *Planowanie przestrzenne w górach*, Arkady, Warszawa 1967.

²⁸ A. Rzymkowski, *Planowanie osiedli wiejskich w terenach górskich*, *Budownictwo i Architektura*, Warszawa 1954.

²⁹ A. Rzymkowski, op. cit., s. 5.

³⁰ Inf. od p. prof. W. Kosińskiego – w czasie konsultacji.

II. 18. Andrzej Rzymkowski. Zadaszenie Kieratu i nadwieszenie połaci dachowej nad wjazdem, Łaskowice pow. Proszowice.1972. Ołówek, czarny, karton.

Źródło: A. Rzymkowski M. Chowaniec, *Ruralistyka – planowanie obszarów rolniczych i budownictwo wiejskie*, Arkady, Warszawa 1972, s. 140.

III. 18. Andrzej Rzymkowski. Roofing treadmill and the overhang of roof over the entrance, LASKOWICE area. Proszowice.1972. Pencil, black, cardboard.

W kształtowanie się katedry architektury w krajobrazie i nowoczesną formę architektoniczną znacząco wpisał się profesor zwyczajny Andrzej Skoczek (1927-2011). Czołowy przedstawiciel „drugiej generacji profesury krakowskiej szkoły architektury krajobrazu” (obok Zbigniewa Gądka) autor znakomitych szkiców koncepcyjnych oraz wybitnych realizacji architektury neoregionalnej i modernistycznej w krajobrazie górskim (hala sportowa w Zakopanem – kulminacja zespołu przygotowań olimpijskich pod Krokwią i pierwszy polski eksperyment z konstrukcją ciągnową). Był, więc wybitnym teoretykiem i praktykiem w dziedzinie transformacji architektury górskiej, z uwzględnieniem surowych wymogów klimatycznych, a zatem konstrukcyjnych i materiałowych, łącznie

z wprowadzeniem radykalnie nowych form (okapy żelbetowe, konstrukcje wiszące dwukrzywiznowe). Ekspresja tych form zachowuje cechy pełnej nowoczesności technologiczno-materiałowej, wyraża jednak ponadczasowe walory estetyczne nawiązujące do gór (elementy skośne, formy trójkątów, rytmika podziałów przypominających formy mineralne kryształów). Był również czołowym nauczycielem akademickim lat 70 i 80 XX w. w dziedzinie zespołów i obiektów sportowych, turystycznych, a także monumentalnych i sakralnych, wywodzących się i nawiązujących do architektury górskiej³¹.

Od początku pracy profesor Andrzej Skoczek, inwencję twórczą kierował w stronę nowatorskich struktur wieloprzestrzennych, czerpiąc inspirację

³¹ Inf. od p. prof. W. Kosińskiego – w czasie konsultacji.

z natury i krajobrazu. Bardzo szybko znalazł się w czołówce projektantów obiektów sportowych i rekreacyjnych. Sięgając po współczesne środki wyrazu, kształtował idee nowej polskiej architektury o cechach regionalnych (Krakowska Karta Architektury Regionalnej 1986). Był laureatem wielu konkursów, a także twórcą oryginalnych prac naukowo-badawczych. Posiada na koncie około 400 projektów, w tym wiele

zrealizowanych. Obok założeń przestrzennych jak wspomniana hala sportowa w Zakopanem, znalazły się obiekty mniejsze jak schroniska, domy wypoczynkowe, obiekty sakralne³². Prof. Andrzej Skoczek twierdził, że w architekturze nie chodzi o kopiowanie i powielanie form, dla architektury inspiracją jest nie tylko przeszłość, ważnym jest jej dalsze kształtowanie i poszukiwania w tej dziedzinie³³.

II. 19. Andrzej Skoczek. „Zespół sportowo – turystyczny w rejonie Krokwi. Całość zespołu”. Tusz, czarny, karton. 1974. Archiwum Bartłomiej Skoczka.

III. 19. Andrzej Skoczek. "Team sports - Krokiew tourist area. The whole team." Ink, black, cardboard. 1974. Archive Bartłomiej Skoczka.

³² Pamięci profesora Andrzeja Skoczka, 2012, Archiwolta 1, Kraków, s. 48.

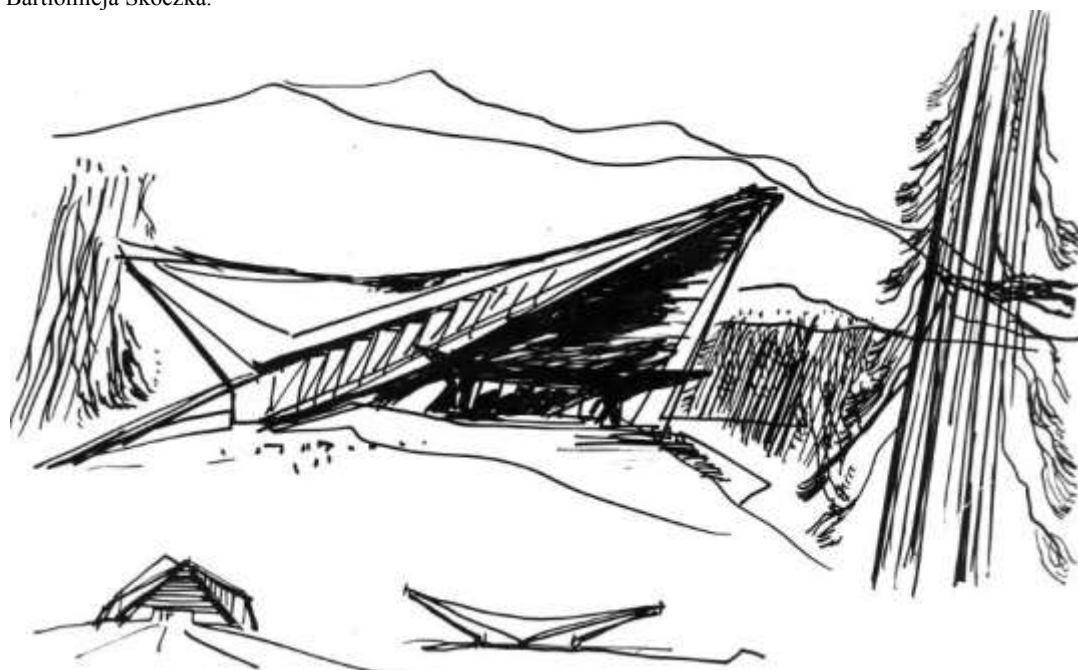
³³ A. Skoczek, Szlak znaków (wybrane fragmenty), 2012, Archiwolta 1, Kraków, s. 49, „[...] Jednak inspiracją dla nowej architektury nie może być tylko dziedzictwo przeszłości. Nie

chodzi przecież o przejmowanie dawnych form, lecz o rozwijanie duchowych więzów, o odnowienie kontaktów z dążeniami pokrewnymi [...]”

Il. 20. Andrzej Skoczek. „Zespół sportowo – turystyczny w rejonie Krokwi. Fragment - obiekty”. Tusz, czarny, karton. 1974. Archiwum Bartłomieja Skoczka.

III 20. "Team sports - Krokiew tourist area. Fragment - objects ". Ink, black, cardboard. 1974. Archive Archive Bartłomieja Skoczka.

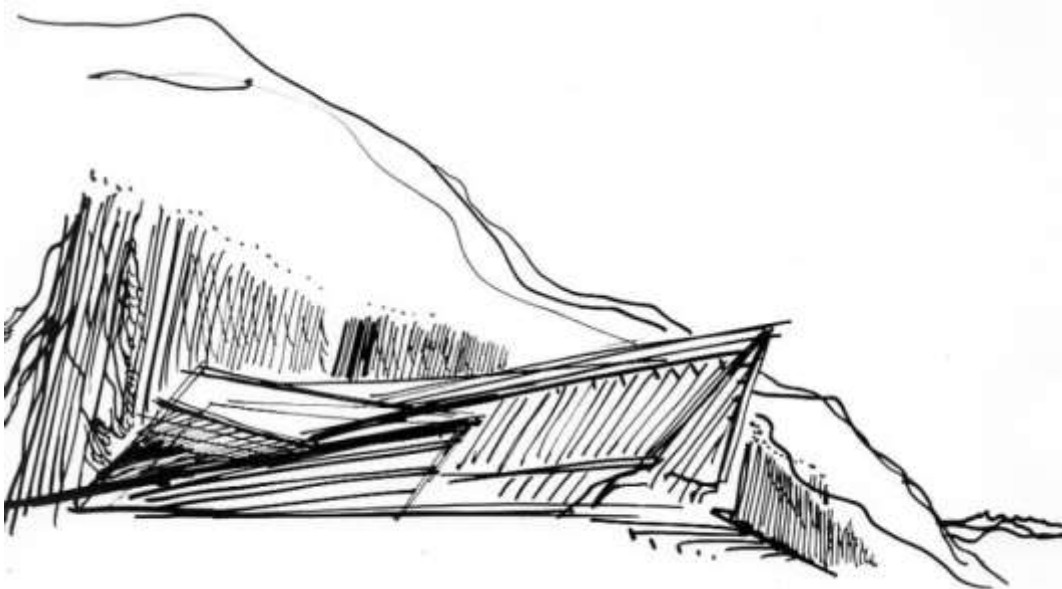
Il. 21. Andrzej Skoczek. Hala sportowa w Zakopanem. Tusz, czarny, karton. 1961. Archiwum Wojciecha Kosińskiego.

III. 21 Andrzej Skoczek. The sports hall in Zakopane. Ink, black, cardboard. 1961. Archive Wojciech Kosinski.

Il. 22. Andrzej Skoczek. Hala sportowa w Zakopanem. Tusz, czarny, karton.1961. Archiwum Wojciecha Kosińskiego.

Ill. 22. The sports hall in Zakopane. Ink, black, karton.1961. Archive Wojciecha Kosińskiego.

Il. 23. Andrzej Skoczek. Hala sportowa w Zakopanem. Tusz, czarny, karton.1961. Archiwum Wojciecha Kosińskiego.

Ill. 23. The sports hall in Zakopane. Ink, black, karton.1961. Archive Wojciech Kosinski.

Il. 24. Andrzej Skoczek. Hala sportowa w Zakopanem w budowie.

Źródło: A. Skoczek, O niektórych parametrach architektonicznych kształtowania dachów wiszących w środowisku Podhala, maszynopis niepublikowany, Kraków 1961

Ill. 24. The sports hall in Zakopane under construction.

Source: A. Skoczek, about some architectural parameters shaping the roofs hanging in the environment Podhale, unpublished manuscript, Krakow 1961

Te dwuwartościowe powiązania tradycji i nowoczesności, dotyczą zarówno układu funkcjonalnego, plastycznego wyrazu bryły całościowej w otoczeniu krajobrazowym, a także detalu i użycia materiałów tradycyjnych w połączeniu z nowoczesnymi.

W projektach można doszukać się tych wszystkich cech, które składają się na wyczuwalny emocjonalnie charakter architektury polskiej. Jest to synteza formy tradycyjnej w nowej wielkości, w skali krajobrazowej z zastosowaniem współczesnych materiałów budowlanych jak np. żelbet. Celem tych zabiegów jest „nowy styl”. Wg. Włodzimierza Gruszczyńskiego – styl jest osiągnięciem

wartości nieprzemijających, jest wyrazem zbiorowej duszy³⁴.

Dla autora postacią Włodzimierza Gruszczyńskiego oraz sylwetą jego podopiecznych i współpracowników – wg studiowanych artykułów oraz publikacji z tamtych lat, wydają się być heroiczne, odważne i nieustępliwe. Podążali oni drogą prostą i bezkompromisową, surową, wymagającą rzetelnej pracy, a przede wszystkim zapału i uczciwości u siebie i u innych. Architektura stała się celem ich życia, któremu bez reszty można poświęcić swoją wiedzę, talent oraz siły.

Z pośród prac podopiecznych profesora Włodzimierza Gruszczyńskiego, należy przedstawić mało znane obecnie projekty

³⁴ T. Węclawowicz, A. Jankowska-Marzec, op. cit., s. 35.

realizacyjne, wykonane przez dyplomanta – magistranta profesora Włodzimierza Gruszczyńskiego, a mianowicie Wojciecha Bulińskiego (1929), profesora zwyczajnego Politechniki Krakowskiej, opiekuna wymiany zagranicznej WAPK, zasłużonego w zakresie współpracy w Münster, v-ce przewodniczącego komisji Architektury i Urbanistyki Polskiej Akademii Nauk.

Te interesujące prace, które niestety nie doczekały się realizacji z powodu trudnej sytuacji obiektywnej ówczesnych lat w PRL, w wartościowy sposób ukazują cenne tendencje krakowskiej szkoły architektury regionalnej, polegające na powiązaniu archetypicznych zasad budownictwa górskiego z tendencjami nowoczesnymi. Projekty architektury Wojciecha Bulińskiego, są doskonałymi przykładami rozwiązywania funkcji, rzutów i przekrojów. Są wyrazem i skutkiem pracy z formą mającą bogaty program ideowy, przynależność regionalną wyrażoną właściwie użytym budulcem dla danej lokalizacji. Wyraźnie wybiegają poza bariery utartych stereotypów charakterystycznych dla wcześniejszej polskiej architektury górskiej.

W Projektach Wojciecha Bulińskiego widoczny jest wyraźny rytm w architekturze, ton i harmonia podążają za charakterem obiektów. Tę wrażliwość, zespolenie z tradycją i otwarcie na krajobraz są bliskie wyobraźni artystycznej kreowanej przez „Krakowską Szkołę Projektowania Architektonicznego”.

SCHRON TURYSTYCZNY NA ĆWILINIE – PROJEKT KONCEPCYJNY.

Koncepcja projektu Schronu Turystycznego na Ćwilinie w Beskidzie

Wypowym w rejonie Mszany Dolnej, autorstwa wówczas dr inż. arch. Wojciecha Bulińskiego, powstała w październiku 1968 roku.

Jego inwestorem był Zarząd Główny PTTK – Warszawa oraz Zarząd Okręgu PTTK – Kraków. Ilość miejsc noclegowych ustalono na 25, kubatura obiektu wyniosła 639 m³, powierzchnia użytkowa 151,3 m², powierzchnia zabudowy 126,0 m². Uzgodnienia z PTTK – Kraków dotyczyły programu użytkowego, wytycznych funkcjonalnych, a także danych ekonomicznych.

Obiekt docelowo miał być przeznaczony do obsługi całorocznego górskiego ruchu turystycznego. Uwzględniał wymagania turystyki letniej i zimowej, przy możliwości obsłużenia pasatów, w tym uczestników turystyki masowej.

Lokalizacja obiektu i jego usytuowanie na polanie szczytowej Ćwilina podyktowane było kilkoma czynnikami:

teren posiadał bardzo dobre nasłonecznienie oraz nachylenie w kierunku południowym

Prezentował doskonałe warunki krajobrazowe uwarunkowane rozległym widokiem na pasma Gorców: Beskid Sądecki, Beskid Wysoki, Beskid Mały i Tatry.

jako punkt zaopatrzenia w wodę zaprojektowanego schronu, zaadoptowano źródło na południowym stoku polany.

walory turystyczno-krajobrazowe lokalizacji pozwalały wykorzystać obiekt³⁵, jako punkt węzłowy szlaków turystycznych letnich i narciarskich.

Budowa schronu turystycznego na Ćwilinie była rozpatrywana, jako aspekt szerokiego programu aktywizacji ruchu turystycznego w rejonie Gorców i Beskidu Wypowego.

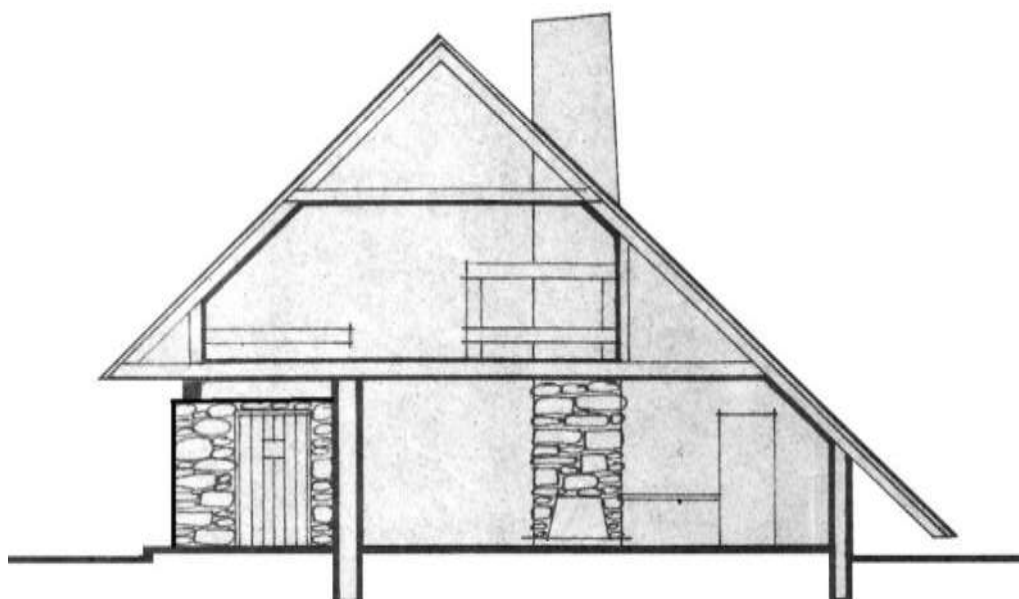
³⁵Por. Projekt architektoniczno-budowlany z 1969 roku: Ćwilin – schron turystyczny, udostępniony z archiwum autora projektu Wojciecha Bulińskiego.

W powiązaniu z projektowaną podówczas budową schronów m.in. na Starych Wierchach, Schroniska na Lubaniu czy Turbaczu, schron miał być jednym z elementów bazy turystycznej, która umożliwi rozwój turystyki letniej i zimowej w rejonie Beskidów odciążając przeciążony turystycznie rejon Tatr. Dodatkowym elementem przemawiającym za realizacją schronu była atrakcyjność

lokalizacji, co pozwalało na perspektywiczną możliwość wykorzystania góry na cele sportowo-turystyczne, jak narciarstwo czy inne sporty górskie. Łatwa dostępność Ćwilina dzięki dobrze rozwiązанemu transportowi kolejowemu i autobusowemu, dawała gwarancję pełnego wykorzystania obiektu, a tym samym rentowności jego budowy.

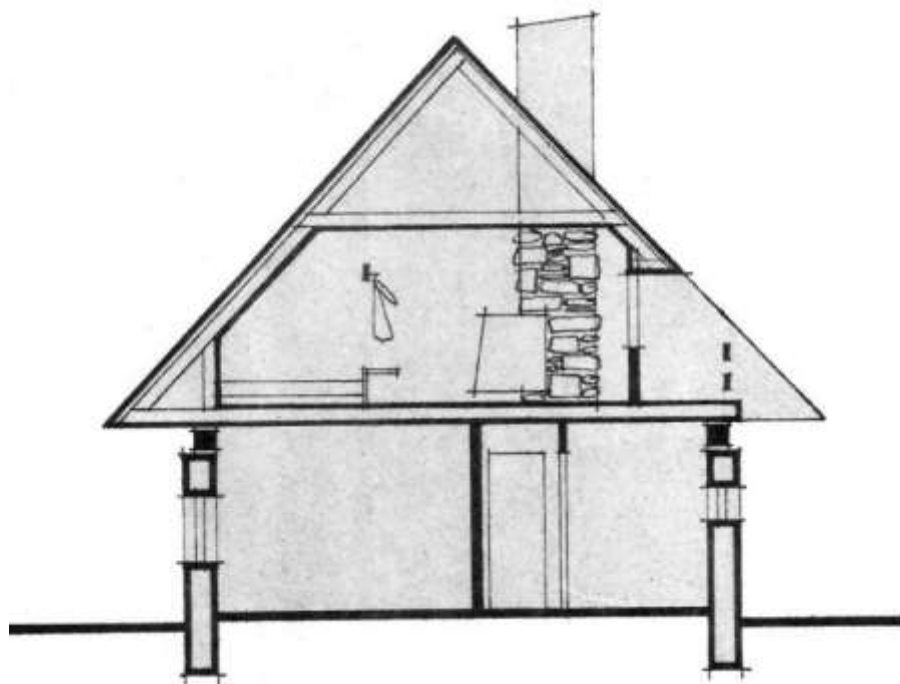

Il. 25. Beskid Wyspowy. Ćwilin. Mapa sytuacyjna do projektu koncepcyjnego schronu górskiego 1060 m n.p.m. Źródło: Archiwum autora projektu Wojciecha Bulińskiego.
 Ill 25 ang Beskid Wyspowy. Ćwilin. Situational map for the conceptual design of the shelter mountain is 1060 meters above sea level Source: Archives of the author Wojciech Buliński project.

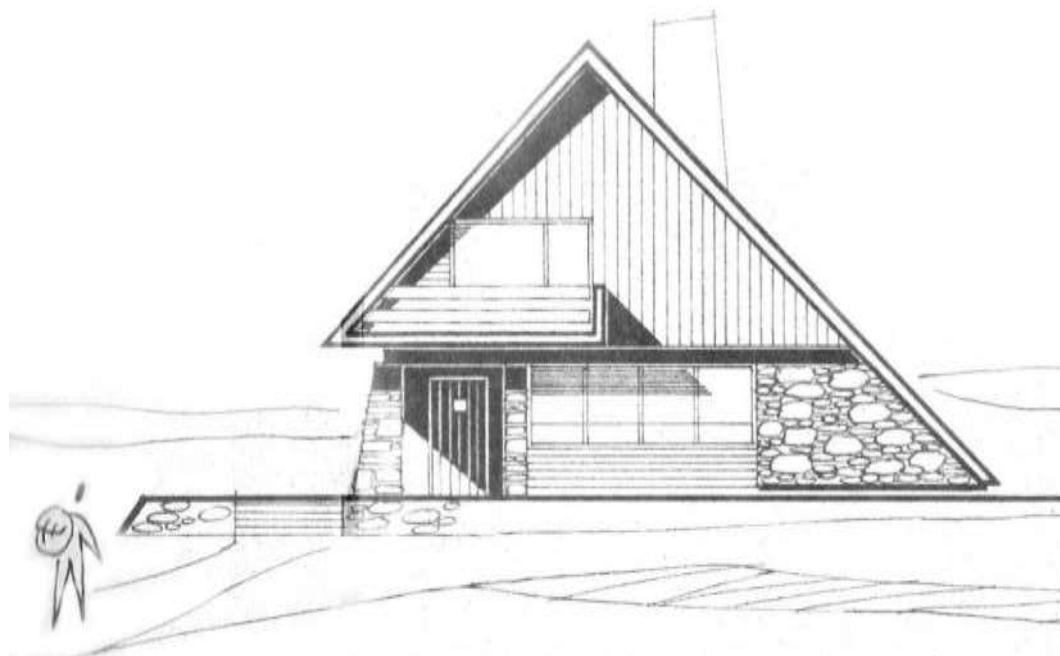
Il. 26. Beskid Wyspowy. Ćwilin. Schron górski, przekrój A-A. Źródło: Archiwum autora projektu Wojciecha Bulińskiego.

Ill.26 Beskid Wyspowy. Ćwilin. The shelter mountain, section A-A. Source: Archives of the author Wojciech Buliński project.

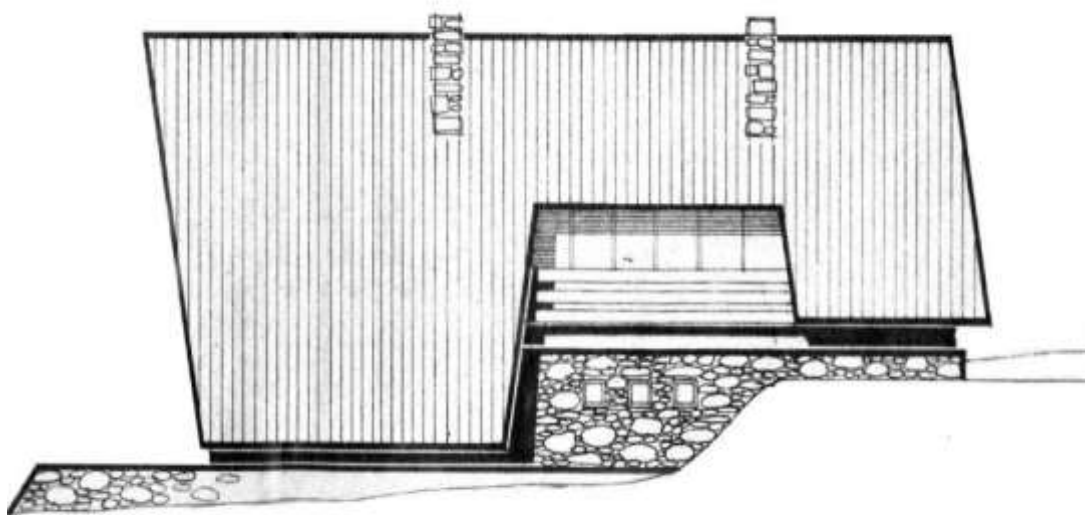
Il. 27. Beskid Wyspowy. Ćwilin. Schron górski, przekrój B-B. Źródło: Archiwum autora projektu Wojciecha Bulińskiego.

Ill. 27. Beskid Wyspowy. Ćwilin. The shelter mountain, section B-B. Source: Archives of the author Wojciech Buliński project.

Il. 28. Beskid Wyspowy. Ćwilin. Schron górski, elewacja południowa. Źródło: Archiwum autora projektu Wojciecha Bulińskiego.

Ill.28 Beskid Wyspowy. Ćwilin. The shelter mountain, south elevation. Source: Archives of the author Wojciech Buliński project.

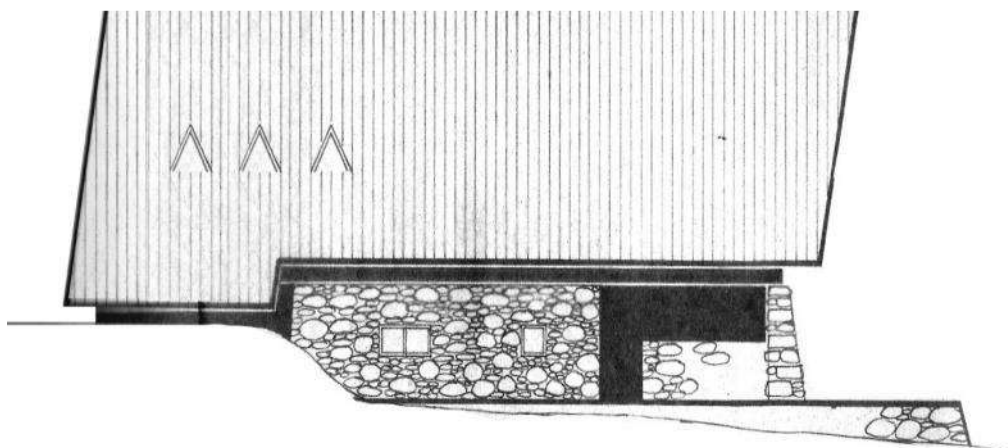

Il. 29. Beskid Wyspowy. Ćwilin. Schron górski, elewacja wschodnia.

Źródło: Archiwum autora projektu Wojciecha Bulińskiego.

III.29. Beskid Wyspowy. Ćwilin. The shelter mountain, east elevation.

Source: Archives of the author Wojciech Buliński project.

Il.30. Beskid Wyspowy. Ćwilin. Schron górski, elewacja zachodnia.

Źródło: Archiwum autora projektu Wojciecha Bulińskiego.

III.30. Beskid Wyspowy. Ćwilin. The shelter mountain, west elevation.

Source: Archives of the author Wojciech Buliński project.

**SCHRONISKO TURYSTYCZNE
PTTK NA ĆWILINIE –
PROJEKT
ARCHITEKTONICZNO-
BUDOWLANY.**

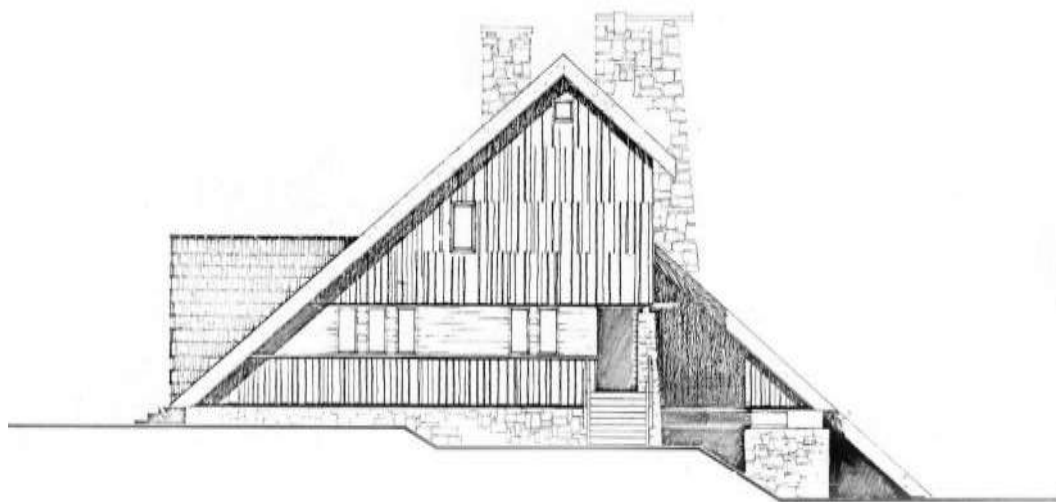
Po kolejnych dyskusjach z ówczesnym inwestorem PTTK – Kraków, w maju 1974 roku powstał projekt architektoniczno-budowlany schronu turystycznego na Ćwilinie, który stworzył Wojciech Buliński. Po uwzględnieniu uwag wniesionych przez Zarząd PTTK i Wydział

Budownictwa, Urbanistyki i Architektury Urzęd Miasta w Limanowej, projekt został zaadaptowany na schronisko turystyczne PTTK. Uwagi obejmowały oznaczenie dróg dojazdowych, wydzielenie działki przeznaczonej do zagospodarowania, projekt zieleni, określenie prawa własności, oznaczenie przewodów dymowych i wentylacyjnych, a także rozwiązanie oświetlenia obiektu oraz dostosowanie budynku do przepisów przeciwpożarowych, poprzez wykonanie instalacji odgromowej, zaimpregnowanie elementów więźby dachowej, wykonanie stropów i ścianek działowych w konstrukcji metalowej, likwidację łóżek piętrowych i ustawienie metalowych. Zalecono również budowę betonowego zbiornika tuż przy źródle dla celów przeciwpożarowych. Innymi zmianami, które wpływały na pierwotny, tradycyjny charakter i wygląd

projektu było obudowanie i nałożenie płyty betonowej na ujęciu źródła oraz zainstalowanie na płycie pompy ręcznej do czerpania wody, a także nałożenie obowiązku dostosowania wody do norm obowiązujących w rozporządzeniu Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 16 czerwca 1961 roku.

W ostatecznym protokole zaopiniowano budowę schroniska PTTK na Ćwilinie z możliwością zastosowania materiałów miejscowych jak kamień i drewno. Zarząd PTTK w Limanowej w porozumieniu z PTTK – Kraków zobowiązał się do pozyskania materiałów potrzebnych do określenia stanu prawnego.

Pomimo kilkuletniej pracy autora, fachowo sporządzonego projektu architektoniczno-budowlanego oraz starań ze strony PTTK, władze PRL nie zezwoliły na budowę schroniska PTTK na Ćwilinie³⁶

Il. 31. Beskid Wyspowy. Ćwilin. Schronisko górskie, elewacja południowo-zachodnia.

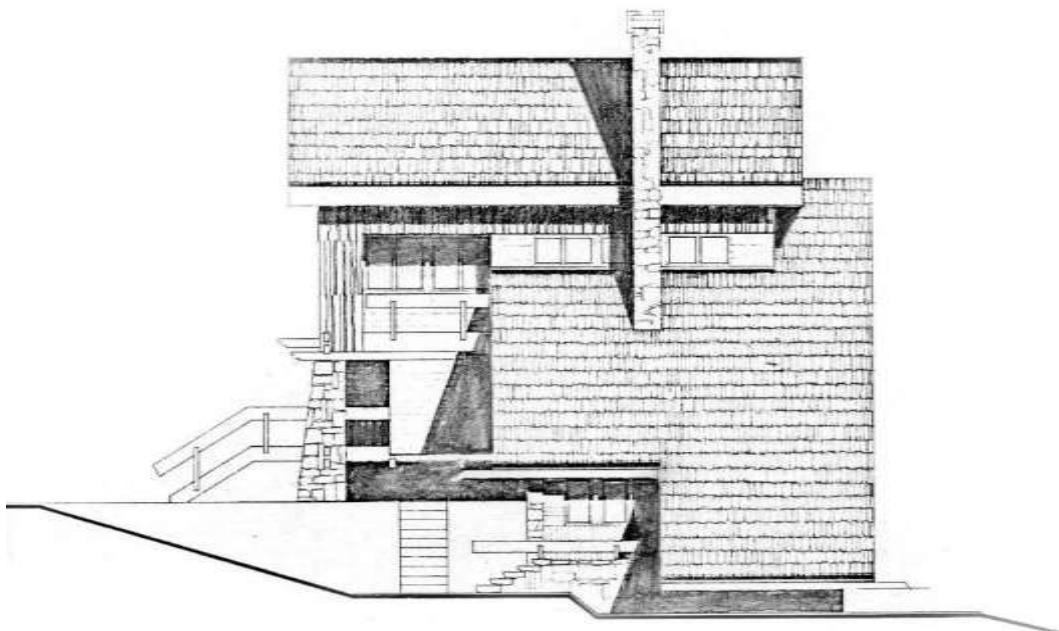
Źródło: Archiwum autora projektu Wojciecha Bulińskiego.

Ill.31. Beskid Wyspowy. Ćwilin. The shelter mountain, elevation south-west.

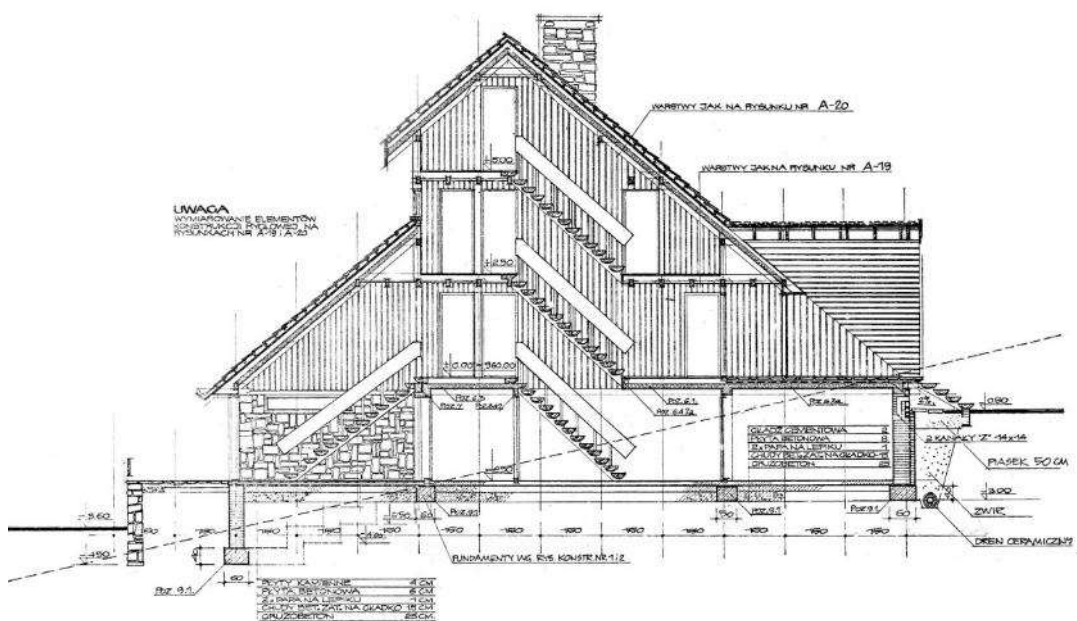
Source: Archives of the author Wojciech Buliński project.

³⁶ Projekt architektoniczno-budowlany z 1974 roku: Ćwilin –schronisko turystyczne PTTK,

udostępniony z archiwum autora Wojciecha Bulińskiego.

Il. 32. Beskid Wyspowy. Ćwilin. Schronisko górskie, elewacja południowo-wschodnia.
 Źródło: Archiwum autora projektu Wojciecha Bulińskiego.
 Il.32. ang Beskid Wyspowy. Ćwilin. Mountain hut south-eastern elevation.
 Source: Archives of the author Wojciech Buliński project.

Il 33. Beskid Wyspowy. Ćwilin. Schronisko górskie, przekrój poprzeczny.
 Źródło: Archiwum autora projektu Wojciecha Bulińskiego
 Ill.33. Beskid Wyspowy. Ćwilin. Mountain hut cross-section.
 Source: Archive project developer Wojciech Buliński

SCHRONISKO TURYSTYCZNE PTTK MARKOWE SZCZAWINY – PROJEKT KONCEPCYJNY

Projekt koncepcyjny schroniska turystycznego na Markowych Szczawinach, którego autorem jest Wojciech Buliński, został zrealizowany z rozmachem. Na szczególną uwagę zasługuje fakt tradycyjnego przekazu plastycznego oraz graficznego projektu za pomocą montażu rysunku technicznego i fotografii, a także realistycznego przedstawienia makiety na tle gór, doskonale wpisanej w krajobraz. W tej mierze prezentacja ta dziś objawia się, jako niebagatelna i pracowita; bez użycia charakterystycznej – dla czasów współczesnych – sztamkowej techniki komputerowej, ograniczającej autentyczne zaangażowanie projektanta w swoje dzieło. Charakterystyczna dla tego projektu jest przede wszystkim, jakość wykonania. Doskonałe parametry przestrzenne komponują się z ergonomią oraz dobranymi proporcjami obiektu, szczególnie dobrze wyodrębnionymi w grafikach prezentujących budynek. Projekt bezpretensjonalnie wprowadza nowe rozwiązania plastyczne w dziedzinie architektury, nakreśla parametry projektowania nowoczesnego ponad przeciętność jeszcze w czasach PRL, obecnie stosowane powszechnie we współczesnej architekturze górskiej. Obiekt nie musi być ekstrawagancki, aby budzić kontrowersje i przyciągać uwagę. Wystarczy zaprojektować budynek prosty, ale nietypowy, wpisując przy tym dzieło precyzyjnie w krajobraz – tę sztukę osiągnął autor. Czysta gra geometrii oraz niebanalny układ budynku sprawiają, że

schronisko turystyczne jest intrygujące. Pomimo subtelnie prostej bryły, wnętrze kryje niejedną architektoniczną niespodziankę. Projekt nie przeraża ciężarem, precyzyjnie zwraca uwagę ciekawym zestawieniem z innymi materiałami. Spokojna, wyważona bryła idealnie współgra z krajobrazem. Tradycyjna forma nie traci nic ze swej funkcjonalności oraz szlachetnego piękna, jest odpowiedzią na kulturowy charakter budownictwa w regionie. To budynek – marzenie, zawieszony na tle gór, pomiędzy rozłożystymi koronami drzew.

Idea współczesnego budynku tworzącego kompleks schroniska, została odniesiona do skali i historycznych kontekstów otoczenia.

Dobrze dobrane materiały zarówno w kompozycji elewacji jak i rozwiązaniach wewnątrz, tworzą ciekawy układ oraz prostą funkcję bez przerostów programowych, powiązaną z pokorą dla miejsca i środowiska. Tworzona architektura daje efekt przyjaznej i interesującej przestrzeni z wnikliwą analizą, stanowiącą podstawę do wielowątkowej koncepcji.

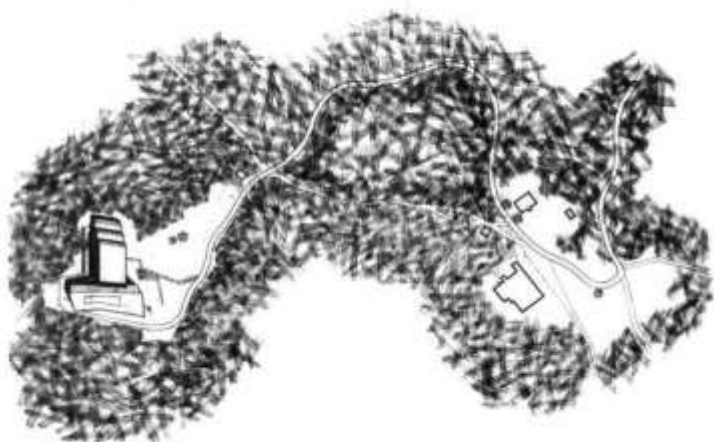
Metoda projektowa Wojciecha Bulińskiego, może posłużyć, jako wzorzec dla tego typu realizacji. Projekt stanowi ciekawą próbę kompozycji architektury uwzględniającej złożony kontekst otoczenia³⁷.

Istniejące schronisko na Markowych Szczawinach było wielokrotnie rozbudowywane. Podczas I wojny światowej ruch w schronisku, znacznie zmalał. W okresie międzywojennym roczna frekwencja zbliżała się do 3 tys.

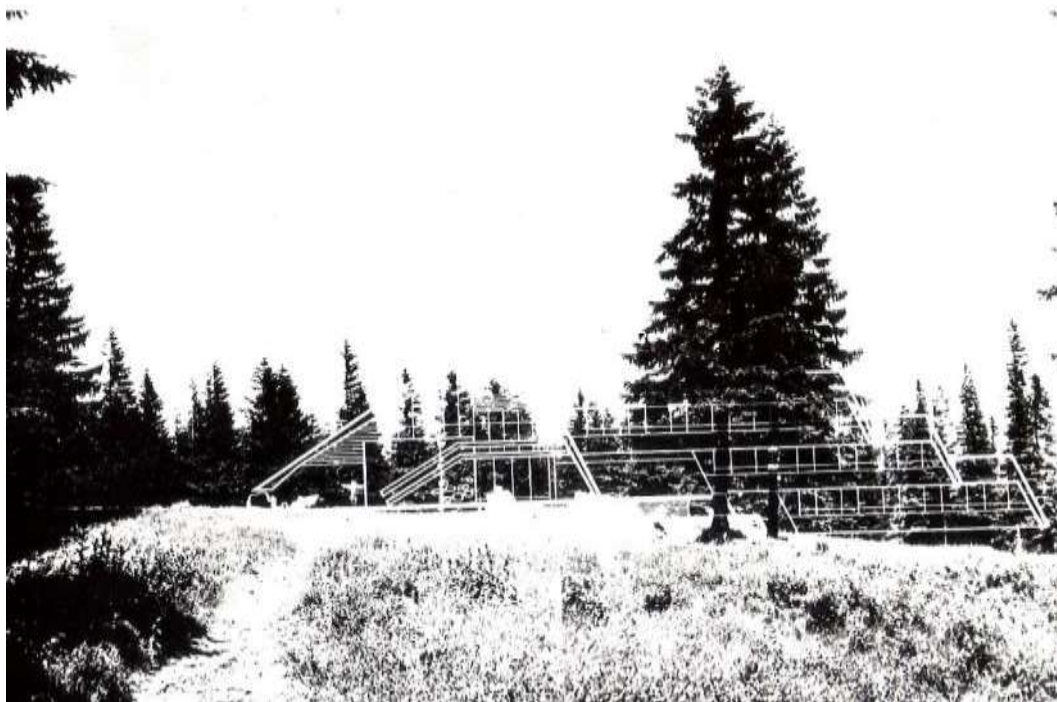
³⁷ Projekt koncepcyjny: Schronisko PTTK na Markowych Szczawinach, udostępniony z archiwum autora Wojciecha Bulińskiego.

Turystów rocznie. Pod koniec II wojny światowej ocalono ten obiekt przeznaczony do spalania. W miarę upływu lat dobudowywano kolejne części i pierwotna bryła została zagubiona. Coraz częściej słyhać było głosy, że schronisko wymaga remontu. Niestety jednak opisany projekt nie został zrealizowany.

Il. 34. Pasma Babiej Góry. Markowe Szczawiny. Plan sytuacyjny
 Źródło: Archiwum autora projektu Wojciecha .
 Ill..34.
 Frequency of Babia Gora. Markowe Szczawiny. Site plan
 Source: Author Archive Wojciech Buliński project

Il. 35. Pasma Babiej Góry. Markowe Szczawiny. Plan sytuacyjny, 1180 m n.p.m..

Źródło: Archiwum autora projektu Wojciecha Bulińskiego.

Ill.35. ang Frequency of Babia Gora. Markowe Szczawiny. Site plans, 1180m above sea level
 Source: Archives of the author Wojciech Buliński project.

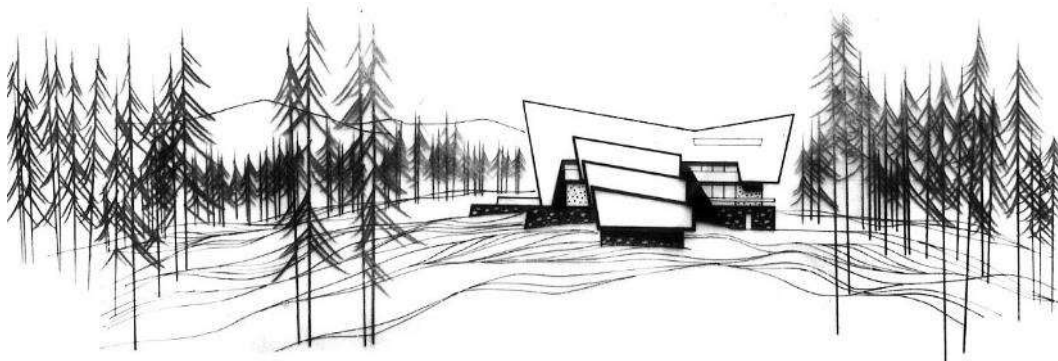

Il. 36. Pasma Babiej Góry. Markowe Szczawiny. Elewacja frontowa.

Źródło: Archiwum autora projektu Wojciecha Bulińskiego.

Ill. 36. Frequency of Babia Gora. Markowe Szczawiny. The front elevation.

Source: Archives of the author Wojciech Buliński project.

Il. 37. Pasma Babiej Góry. Markowe Szczawiny. Elewacja boczna.

Źródło: Archiwum autora projektu Wojciecha Bulińskiego.

Ill.37. ang Frequency of Babia Gora. Markowe Szczawiny. The side elevation.

Source: Archives of the author Wojciech Buliński project.

Il 38. Pasma Babiej Góry. Markowe Szczawiny. Makieta schroniska górskiego.

Źródło: Archiwum autora projektu Wojciecha Bulińskiego.

Ill. 38 Frequency of Babia Gora. Markowe Szczawiny. Model of mountain hut

Source: Archives of the author Wojciech Buliński project.

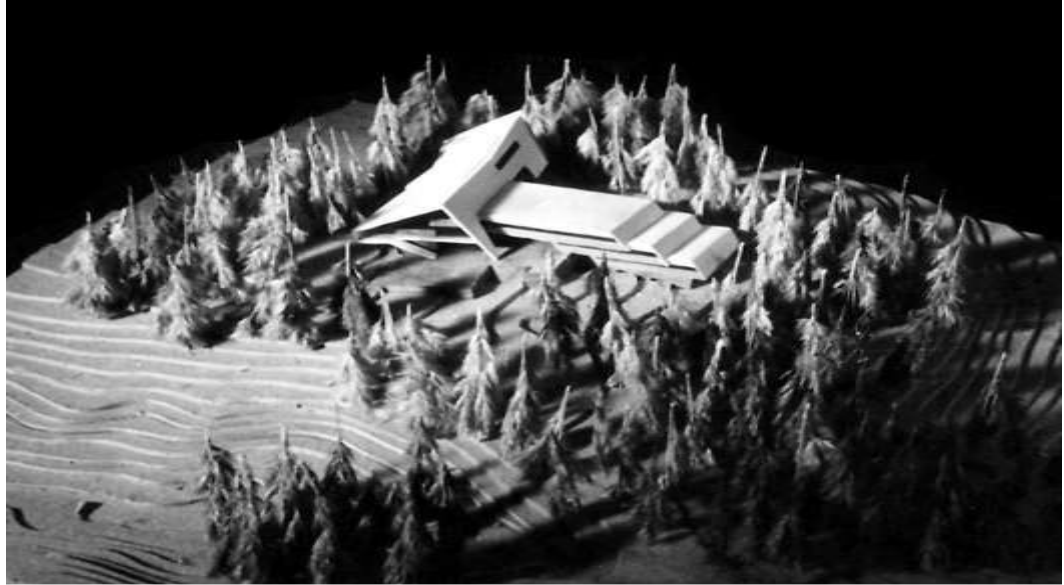

Il 39. Pasma Babiej Góry. Markowe Szczawiny. Makieta schroniska na tle Beskidów.

Źródło: Archiwum autora projektu Wojciecha Bulińskiego.

Ill.39. ang Frequency of Babia Gora. Markowe Szczawiny. Mock-up shelters against the Beskidy Mountains.

Source: Archives of the author Wojciech Buliński project.

Il. 40. Pasma Babiej Góry. Markowe Szczawiny. Widok makiety z góry.

Źródło: Archiwum autora projektu Wojciecha Bulińskiego.

Ill. 40. Frequency of Babia Gora. Markowe Szczawiny. Model view from above.

Source: Archives of the author Wojciech Buliński project.

INFLUENCE OF NEOREGIONAL AND MODERN ARCHITECTURE ON CREATION IDEA OF CRACOW ARCHITECTURAL DESIGN SCHOOL

1. NEOREGIONAL AND MODERN SHELTERS

Due to the increasing interest of architects in the field of mountain shelters, a discussion about the designing process in relation to its environmental context emerged. In this form the method of designing was created, originating from the very shape of the cottage and regional valley models. From the late 30s of the 20th century modern forms of shelters and other buildings were constructed: mountain lifts, observatories, residences and military objects. Diverging from traditional forms of architecture complying with local trends resulted in aesthetic failures but also successes.

2. NEOREGIONAL

Objects described as neoregional (postregional) in the mountains are objects which were designed by metropolitan architectures, but with a folk taste. The architectonic regionalism of such built objects created a bond between nature and construction. Noteworthy are tourism, outdoor sports and sightseeing. Neoregional architecture derives both from regional schemes seen in the Tatra mountains as well as those seen in the quasi-Alp period which occurred in the early years of tourism in Zakopane. Characteristic architectural elements distinguishing them were: slightly less sloped, gambrel roofs with open panoramic

tops with balconies decorated with flowers. The rims of the roofs were decorated in valances, cut using a jigsaw. This is commonly known as Laubzega Architektur. However, to a greater extent traditional motifs were used. Thanks to Stanisław Witkiewicz's sense of aesthetics and patriotism a distinguished style exclusive to Zakopane was created. This style greatly influenced neoregional architecture. Witkiewicz's buildings were accused of being counterfeited and possessing workshop shortcomings, which was never a case in this region's architectural style. Nevertheless, such buildings were constructed attracting several investors. This paralleled with the increasing number of tourists and popularity of the Tatra mountains which required a development of the local infrastructure. A building significant in this respect is the Stanisław Staszic "Morskie Oko" shelter also called by the Tatra brethren "Moko". Located on the moraine ridge, 1393 meters above sea level "Morskie Oko" is the most frequently described building in architectural literature dedicated to shelters in the Tatra mountains. The first Stanisław Staszic shelter was constructed in 1873 by the Tatra Society next to Morskie Oko lake, simultaneously inaugurating their foundation. The shelter was opened a year later in August 1874. Actress Helena Modrzejewska and poet Adam Asnyk took part in the inauguration. In 1899 the shelter was burned down completely. The Tatra Society announced a competition for a new project for the shelter. One of the conditions of the competition was taking into consideration the so-called indigenous style, which in brief meant using the Zakopane architectural style. However, the financial aspect predominated. A decision was made to build a wooden shelter on the basis of a project by E. Uderski and W.

Rutkowski. The project of the shelter contained a small, story building set on a stone foundation with a glass porch. This project never came into being. The Tatra brethren announced yet another competition for a shelter project. The winner was a local builder from Zakopane, Tadeusz Prauss. The plans proposed a single building constructed on a stone foundation. The ground floor was designed to be a restaurant combined with a smaller hall and a glass porch. The log house was covered with a pavilion roof with windows placed symmetrically on each side of the porch. The building is faced south-east which refers to the local tradition of building 15 minutes past 11. Stanisław Staszic's name was transferred to a much bigger shelter. Construction began in 1907 and ended in 1908. In the opening ceremony famous people were present: Jan Kasprowicz, Władysław Reymont, Leopold Staff. Soon after however, some structural irregularities were discovered. The shelter was thoroughly modernized and repaired and remains virtually unaltered till the present day. The shelter located right next to Morskie Oko lake was the last representing the local Zakopane style. Hala Gąsienicowa region is the first testing field concerning transforming shepherd's huts and cottages into shelters. In 1890 one of the huts was converted into a shelter also known as a "tourist arbor". In 1894 this hut was turned into a small shelter. In 1896 private owners took over. The projects were made by Stanisław Krzyżanowski and Stefan Żeleński. In the second decade of the 20th century a concept of building a Mieczysław Karłowicz shelter was proposed. The concept was made by Jan Koszczyk Witkiewicz who in 1914 proposed a project of a building made of wood and stone. The wood and granite boulder were to create a harmonic

composition with the surroundings. "I am sending my sketches of a shelter I proposed, construction of which has a great chance of fruition. I envisioned a building composed of boulders, but such that were carved by water alone. Of peeks I have resigned as to match the surrounding buildings[...] The roof would be new, dark, made of wooden planks [...] What I want to achieve is a building which is as similar to the surroundings as possible and yet not flaunting with civilization." The project got a positive reception but still turned down because of the TT Technical Commission's and Tatra Protection Section's decision on accepting a cheaper project made solely from wood. Jan Koszycz Witkiewicz proposed yet again a building combining both elements of a hut and a Orawian house, a sort of granary located in the attic with a porch located along on the front side under the eaves. Unfortunately both projects were never came into being. The final project was elaborated in three versions. According to architects: Zdzisław Kalinowski and drawn precisely by Karol Siciński and Marian Kontkiewicz. The two first versions were described as "small castle" and "small monastery"- both discarded by the Tatra Protection Section which argued that "the architects ambitions prevailed over the mountaineers piety." Finally however, due to a petition sent by the department of Warsaw-Polish Society of Tatras, the monumental building constructed from rustic boulders bonded with cement was located on the southern boundary of the forest, 1505 meters above sea level, facing south-east. Primary plans were to build it in the middle of Hala Gąsienicowa. The construction began in April 1921. All the necessary materials were obtained from a nearby query and at the foot of the mountain Kościelec. Timber was donated by Jerzy Uznański and the labor by Ministry of the Interior

represented by soldiers from the 3rd Podhale Rifles. Walls of the shelter were built by machinery designed specifically for this project. In 1923 exterior walls were completed, in 1924 interior elements and windows. The opening of the shelter took place on the 12th of June 1925 and was initiated by Polish president Stanisław Wojciechowski who said: "Here in the mountains you will not only master your power of will and physical endurance, but also breathe deeply and look further- for those I am opening this shelter". A mass was held by priest Walenty Gadowski, the founder of Orlej Perci and director of the Polish Chamber of Tourism-Tarnów department. Shelter "Murowaniec" was built from walls of stone. This construction was based on a rectangle with avant-corps on the edges. This object combines elements of a late gothic highland castle with details taken from Podhale architecture. The interior makes a subtle reference to folklore trends of the early 20th century. The monumental character of this building is outlined by slanting walls reaching a thickness of 80cm. The shelter has a gambrel roof covered in shingle and on the edges finished with planks of conifer wood. The result was a picturesque harmony between the roof and walls. The architect was inspired by the overarching peeks of Kościelec and Świnica. The authors of this building reject symmetry in place for a perfect adjustment with the surroundings. "Murowaniec" Is clearly an inspiration derived from rural organic architecture. However, the form of the shelter did not receive broad support. One of the reasons was the ingrained tendency of basing on a hut or cottage. Another was the notion that such a building is out of place in the Tatra mountains. Nevertheless, years of "Murowaniec's" perseverance made the ordinary recipient understand the aesthetic of a perfectly adapted structure.

As Witkiewicz said: “getting as close to the environment as possible”. Another interesting object located in the Tatra mountains is the shelter in the valley of Pięciu Stawów Polskich” (1671 meters above sea level) on the north-west bank of the first lake was numerously rebuilt since 1876. It is a shelter to which you cannot get by car. Nowadays thanks to the development of technology food and materials are being transported to a lift by special all-terrain vehicles which then pull the packages straight to the shelter. The favorable setting of the shelter in a karts blends in the environment in a perfect fashion. Due to a lack of transportation infrastructure and harsh weather conditions, the shelter was one of the most difficult investments. Materials gathered in valley where then transported by volunteers on their own backs. These methods were common among builders of shelters in Europe at the turn of the 19th and 20th century. It is worth mentioning that already in the 17th century in the valley of Pięciu Stawów Polskich, first huts were built. Due to specific landform this was a region perfect for grazing sheep. The best example from this period is a hut built from stone which endured to this very day. It is one of the oldest and located highest from all huts in the Tatra mountains. The first shelter built in the valley of “Pięciu Stawów Polskich” was constructed in 1876 by the Tatra Society in the same place where it is today. It was a small, single chamber building made from granite blocks. It was named after Ludwik Zejsznera, a prominent polish geologist. The shelter was frequently visited in summer whereas in winter left completely abandoned. Almost every year necessary repairs were performed which cost a great deal. The object was built from granite blocks sealed with planks and moss. The inventor was priest Wojciech Roszek

together with Zakopane parson Józef Stolarczyk and chief of Zakopane post office Gustaw Finger. In 1882 the shelter received a new roof and a porch was added. In 1899 right next to the stone shelter which was covered in shingle a completely new shelter was established, more complex and comfortable. Due to an increasing number of tourists the Tatra Society proposed successive plans of expanding the shelter. Established in 1907 Tatra Society Ski Section coerced the Society to take necessary measures as to make the shelter also available in winter. After havoc and destruction which occurred at the turn of 1914 and 1915 a Division of Highland Troops restored the building completely in 1919-1920 fixing it securely to the ground with 4 steel lines. This was the first case of securing a building to protect it from wind in the Polish Tatras. This method was taken from shelters in located in the Alps inter alia Cappana Margherita in the Italian Alps. After numerous alterations the Tatra Society proceeded with building a third shelter under the supervision of architect Karol Stryjeński, director of the School of Wood Industry in Zakopane. The wooden construction was built by students of this school. The finished section was then transported to the Mickiewicz Waterfall where it waited until winter to transport it further down the Roztoka Valley till the Siklawa waterfall. Like in the previous shelter, materials were transported on backs or by pack horses. In 1933 the shelter had a accommodation capacity for 50 people. One of the rooms was used by the Institute of Science of the Jagiellonian University for measuring climate indexes in the Tatra mountains. The shelter was constantly modernized and expanded. It was rebuilt with raw stone as a thermal isolation. It survived the war and occupation. In May 1945, for unknown reasons, it burned down completely. Karol

Stryjeński's project is a curious example of an architectural vision. The unique process of building goes down in the history of non-existent shelters in the Tatras, which strictly hold on to regionalism and local traditions inspired by constructing huts. Stryjeński's theory of combining a harmonic adaptation of architecture in the mountainous landscape integrated with preserving the wild nature in its unaltered form. These issues remained the prime assumptions of designing architecture in regional landscapes. Although many transport related problems occurred with the rebuilt shelter in the 1950s, it was always well supplied and the subsequent owners took good care of its technical condition. In 1947 by the lake "Mały Staw" a small wooden building was constructed. It was the first shelter rebuilt after World War II which functioned till 1954. From 1968 it was used by the Tatra National Park as a forester lodge. In 1954 the building was replaced by a project by Anna Górską set 1671 meters above sea level. This wood and stone building, harmoniously integrated with the landscape was built in an completely different place- on the northern bank of "Przedni Staw".

3. CRACOW SCHOOL OF ARCHITECTURAL DESIGN.

In the years of crisis of modernistic "box" architecture in 1960-1970 a new wave of architectural style emerged- late modernism. It portended further change which will ultimately lead to the creation of postmodernism.

At the same time in regional architecture a change occurred, both abroad and in Poland- a tendency of forming neoregional architecture but visibly modernized. It was a withdrawal from schematic rectangular floor plans for the benefit of more liberal-naturally integrated in the landscape. In the field of forming the solid a divergence

from symmetric roofs occurred replacing it with ones more loosely formed resulting in an almost natural composition. The tendency in these plastic and theoretic deliberations was a withdrawal from using regional ornaments for the benefit of searching architecture strictly integrated with the landscape.

Especially interesting in this field was the Cracow School of New Regional Architecture. The Department of Designing Regional Architecture began functioning in 1945 based on guidelines developed in the years of Nazi occupation. The primary name was Department of Composition I.

The Department was dedicated to issues inspired by regional traditions and a search for forms of architecture in an open landscape. The Departments functioning was based on a statement that folk art is a basis for designing regional architecture with the use of modern technologies. Didactics of the Department can be best summarized by topics chosen for the final projects- mostly futuristic, but technically possible.

The Cracow School of architecture was the stem of dynamic and modern architecture. I began with creating new rules. Massive cubic buildings in the mountains were presented revealing totalitarian propensities of the author. Characteristic works of this school were erudites, mountain architecture hotheads-professors: Żychoń, Gruszczyński, Rzymkowski, Skoczka, Gądka, Trojanowski and also their sketches and ideas. They formed utopic mega constructions in the Tatra region built by a division of heavy machinery called super units, struggling with economic and pragmatic issues.

Professor Stefan Zychoń (1904-1992) was the forerunner of the Cracow school of desing. He co-authored together with

Juliusz Żurawski a radical redesign of a box-like hotel in Zakopane "Trzaska", located on the crossing of Tadeusza Kościuszki Street and Krupówki. Another redesigned and rebuilt hotel in the 50s was "Giewont-Orbis" which received a new interior made in accordance with local style characteristic for Zakopane (Natural and grinded stone) and a massive mountaineer roof from shingles. From the 1960s professor Stefan Zychon led numerous researches on the topic of regional development on both the Slovakian and Polish side of the Tatra mountains. He also compiled a fundamental history of planning and construction in the urban layout of Zakopane. From 1943-1945 he organized in Cracow covert courses in architecture. After the war he was co-organizer and lecturer in the faculty of architecture of the University of Science and Technology. From 1971 he gave lectures in the faculty of architecture of the Tadeusz Kościuszko Cracow University of Technology. He was also in chief of the Regional Workshop in Zakopane of the Cracow University of Technology.

According to professor Stefan Zychon in mountain regions other forms of architecture flourished, usually because of the intense processes there occurring leading to a deformation of the original shape. This phenomenon occurred quite vividly in the Zakopane hollow where the building process was influenced by external stimuli leading to social and functional conflicts.

Associate professor Włodzimierz Gruszczyński (1906-1973) was the promoter and leading representative of the cracow school of regional architecture and director of the faculty of Regional Architecture of the Cracow University of Technology. Noteworthy is the fact that Włodzimierz Gruszczyński apart from authoring several projects and theoretical

concepts he also painted several works of art, most notably landscape sketches with architecture in the background. He often stated that good architecture is simultaneously a fine piece of sculpture and painting.

In years 1942-1946, his first sketches of shelters in the Tatra mountains were created (for example "Katalówki"). The sketches were drawn using crayons or paintbrushes on cardboard. Gruszczyński wished to observe architecture not only from the human perspective, but also from different aspects like a rushing train or airplane.

He created a series of concept drawings-neoregional visions of architecture (For NowyTarg and Zakopane). In the 1960s he accomplished a series of important modernistic sketches architecture in the Tatra mountains, preserving the aesthetic climate of mountaineer style regionalism. In this respect he was the one who proposed the idea of building a holiday home "Harnaś" in Bukowina. The project was realized by architects Leszek Filar, Jerzy Pilitowski and Przemysław Gawor. He was also a great influence for Andrzej Skoczek what can be seen in his sport hall which he designed in Zakopane. During his years in the faculty of Architecture of the Cracow University of Technology 1957-1973, he shared timeless knowledge related to the search for a modern form of architecture both in small and large scale-a character referring to mountain architecture.

Another founder of the school of architecture was professor Andrzej Rzymkowski (1927-2011). He began as a pupil of the Lviv school of architecture, then respectively became professor at University of Technology in Wrocław, University of Technology in Cracow and Engineering school in Koszalin. He was the leading specialist on climate and

construction issues related to mountaineer architecture. Author of prominent books and creator of great sheepfolds in hale beskidzkie which directly refer to mountain architecture. His outlook on mountain architecture was purely pragmatic (functions, materials, technology, climate). He claimed that mountains are a broad geographic notion which cover the Alps, Carpathian mountains and Himalayas. However, according to professor Rzymkowski, one has to deal with mountain terrains which are occupied by people. It is important to keep in mind the climatic conditions as basic factors shaping the mountain landscape. Prof. Rzymkowski was also an artist, his talents and interest in art (marvelous watercolors) make him a prominent expert in mountain architecture - a form of art directly integrated with the unimpaired landscape.

The process of establishing the faculty of landscape architecture and forming of modern forms of architecture was greatly influenced by full prof. Andrzej Skoczek (1927-2011). The leading representative of the "second generation of professors of the Cracow school of landscape architecture (together with Zbigniew Gądek) author of excellent concept sketches and prominent examples of neoregional buildings set in mountain landscapes (Sport hall in Zakopane). He was therefore, an outstanding theoretician and practitioner in the field of mountain architecture whose knowledge of climatic conditions led to introducing completely new technological solutions (hoods made of reinforced concrete, double curvature constructions). Although using such technologically advanced materials, the overall aesthetic qualities relating to mountain architecture were preserved (sloped elements, triangular forms, mineral materials). He was also a prominent

academic teacher in the 70s and 80s, specializing in both sport and touristic facilities as well as monumental sacral buildings relating to mountain architecture. From the beginning of prof. Andrzej Skoczek's work, his creativity was directed toward innovative, multidimensional structures inspired by nature. He quickly became a leader among designers of sport and recreational facilities. He won several contests and authored numerous research projects. The number of projects he designed reaches 400, several of which were realized. Apart from sport facilities like the sport hall in Zakopane he designed small shelters, holiday houses and sacral buildings.

Prof. Andrzej Skoczek argued that architecture is not about copying and repeating the same old forms from the past all over again but is a continuous process of searching.

These two values of tradition and modernity concern both the functional system, a plastic expression of the solid in a given landscape, but also the detail and the use of traditional materials together with new technologies.

All these elements can be found in projects which combined create a perceptible emotional character of Polish architecture. It's a synthesis of the traditional form in a new landscape-size scale using all the modern construction materials like reinforced concrete. The aim of these measures is the creating a "new style". According to Włodzimierz Gruszczyński - style is a lasting value, it is an expression of the collective soul.

For the author the figure of Włodzimierz Gruszczyński together with his pupils and co-workers, after closely studying publications from that period, seem almost heroic, valiant and relentless. They chose a straight and adamant path requiring diligent work, but foremost zeal and

honesty within themselves and others. Architecture became a life goal, whom one can dedicate without end all his wisdom, talent and strength.

From all the works of prof. Włodzimierz Gruszczyński's pupil's, one specifically is worth mentioning. Authored by prof. Gruszczyński's graduate student Wojciech Buliński (1929), associate professor of Cracow University of Technology, student exchange supervisor, vice chairman of the Architecture Commission of the Polish Academy of Science.

These interesting projects, which unfortunately never came into being because of the difficult situation during the communist regime, in a valuable manner reveal the tendencies of the Cracow school of regional architecture bonding the archetypical rules of building in the mountains with modern means. Projects by Wojciech Buliński are perfect examples of solving functions, floor plans and sections. It is a result of working with a solid that possess a rich conceptual program, expressed by building with materials perfectly suited for the given location. They visibly reach beyond stereotypes characteristic for previous periods in Polish mountain architecture.

In Wojciech Buliński's projects there is a clear rhythm, tone and harmony in his architecture which follow the buildings character. This sensitivity and junction with tradition through openness for the landscape is familiar to the imagination of the "Cracow School of Architectural Design".

4. TOURIST SHELTER ON ĆWILINA- CONCEPT

Project Tourist Shelter on Ćwilina in Beskid Wyspowy near Mszana Dolna, was authored by then dr.eng. Wojciech Buliński in 1968. The investor was PTTK

Central Administration- Warsaw and PTTK-Kraków. The number of accommodation: 25, cubage: 639 m³, usable area: 151,3 m², building area: 126,0 m². Arrangements with PTTK-Kraków included utility programs, functional outlines and economic data. The building was dedicated for all-year tourism. It took into account requirements for both summer and winter tourism. Locating the shelter on the glade peak was supported by following factors:

Very good insolation and sloping south wise

Landscape qualities: broad view on mountain ranges: Gorce, Beskid Sądecki, Beskid Wyspowy, Beskid Mały and Tatra. It was a water supply point, spring was adapted located beneath the glade

The picturesque setting of the shelter made it a crossing point for hiking and ski trails.

The construction of the shelter on Ćwilina was understood as a means of boosting tourist interest in the region of Gorce and Beskid Wyspowy. Together with plans of building other shelters: Stary Wierchach, in Lubań or Turbacz, the shelter on Ćwilina was one of the shelters which would lead to a development in both winter and summer tourism in the region. Another argument in favor of building this shelter was the attractive location, which allowed to use the mountain for recreational purposes like skiing and other mountain sports. Thanks to developing an efficient transportation system granting easy access to the shelter, the entire project was a profitable investment.

5. TOURIST SHELTER ON ĆWIKLINA- CONSTRUCTION PROJECT.

After several discussions with the contemporary investor of PTTK-Kraków in May 1974 a project of the shelter on

Ćwiklina was proposed by Wojciech Buliński. Once all remarks from PTTK and City Administration of Limanowa were revised, the project was finally accepted. The remarks included proper road marking, excluding a lot for land use, defining the property rights, marking ventilation systems, finding solutions for the buildings lighting but also adapting necessary fire regulations: installing lightning rods, impregnating timber roof truss elements, using metal elements for the ceiling and withdrawing from the use of bunk beds. Constructing a concrete water reservoir was also recommended for firefighting purposes. Other changes inflicting the pristine and traditional character of the project was covering the water reservoir with a concrete slab and installing manual water pumps. The water norms were regulated by an ordinance of the Ministry of Health from 16th of June 1961. In the final protocol an opinion was included stipulating the possibility of using local materials like timber and stone. PTTK administration based in Limanowa in agreement with PTTK-Kraków was obligated to acquire necessary materials needed for describing the legal status of the investment. Despite years of the authors work, thoroughly prepared projects and great effort from PTTK, the contemporary communist government did not authorize such investment.

6. Touristshelter PTTK Markowe Szczawiny- concept project

Markowe Szczawiny touristshelter, designed by Wojciech Buliński, was realized with great momentum. What specifically draws attention is the vivid and graphic message of the project created thanks to a combination of drawing techniques and photography. The realistic setting of the layout, with mountains overarching in the background, perfectly integrates with the landscape. In this

respect this presentation seems utterly time-consuming and uncommon especially when keeping in mind the fact that it was designed without the characteristic for the present times ubiquitous computer technology, which to some extent limited the authentic bond between author and the project. What is especially characteristic for this project is its quality. Excellent dimensional parameters bond with ergonomics and well-adjusted proportions of the object. The project unaffectedly proposes new plastic solutions in architecture, delineating project parameters to unparalleled measures, unimaginable during the communist regime, now however, used commonly in mountain architecture. The building did not have to be extravagant to cause controversy. A simple but untypical building well-integrated with the landscape will suffice, and that is what the author achieved. A pure play of geometry and original setting of the construction make the whole concept highly intriguing. Despite the simplicity of the solid, the interior carries within several architectural surprises. Its size does not overwhelm, but allures with an interesting junction of materials. The subtle, quiescent solid perfectly interacts with the landscape. The traditional form does not lose a bit of its functionality and noble beauty. This is a dream building, set somewhere between the overarching mountains and trees. The idea of a modern building functioning as a shelter, was related to the scale of historical contexts in this region. Well-picked materials for both the elevation and interior, compose an interesting structure without futile extravagancies, relating directly to the humble character of the region. The achieved architecture creates a friendly and attractive atmosphere characteristic for multithreaded concepts. Wojciech Buliński's design method can be used as a sample for that type of plans. The

project is an curious attempt of creating architecture with a complex context of the surrounding. Markowe Szczawiny shelter was repeatedly rebuilt and expanded. During the I World War activity in the shelter plummeted immensely. In between wars the number of tourist visiting reached barely 3000 per year. By the end of the II World War the building was saved from burning it down. With the years to come subsequent parts were added and the original shape was lost. Frequent demands to rebuild the shelter were heard but no such plans ever came into being.

LITERATURA

1. Budowa terenów i urządzeń sportowych, Warszawa 1928
2. Jakubowski R., Szewczyk R., Są takie miejsca – Schroniska górskie w Polsce, Sport i Turystyka – Muza SA, Warszawa 2013, s. 220.
3. Konieczniak J., Encyklopedia schronisk tatrzańskich, Oficyna Wydawnicza „Wierchy” Centralnego Ośrodka Turystyki Górskiej PTTK, Kraków 2010, s. 124.
4. Kosiński W., Architektura w parkach narodowych, przeszłość – terażniejszość – przyszłość. [w:] Ochrona dóbr kultury i historycznego związku człowieka z przyrodą w parkach narodowych, Red. Nauk. J. Partyka, Ojców 2003, s. 33.
5. Krygowski W., Dzieje Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, PTTK „KRAJ”, Warszawa-Kraków 1988, s. 80, 81, 87.
6. Kulig M., Architektura schronisk tatrzańskich, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2003, s. 78.
7. Oppenheim J., Gentil-Tippenhauer W., Pamięci zmarłych schronisk, Wierchy nr 18/1948, s. 247.
8. Pamięci profesora Andrzeja Skoczka, Archiwolta 1, Kraków 2012, s. 48.
9. Rzymkowski A., Planowanie przestrzenne w górach, Arkady, Warszawa 1967.
10. Rzymkowski A., Planowanie osiedli wiejskich w terenach górskich, Budownictwo i Architektura, Warszawa 1954.
11. Rzymkowski A., Chowaniec M., Ruralistyka – planowanie obszarów rolniczych i budownictwo wiejskie, Arkady, Warszawa 1972, s. 140.
12. Skoczek A., Szlak znaków (wybrane fragmenty), Archiwolta 1, Kraków 2012, s. 49.
13. Skoczek A., O niektórych parametrach architektonicznych kształtowania dachów wiszących w środowisku Podhala, maszynopis niepublikowany, Kraków 1961.
14. Szafer T.P., Współczesna architektura polska, Warszawa 1988, s. 5.
15. Świerz L., Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Tatrzańskiego na czas 3 sierpnia 1873 do 28 maja 1876, „Pamiętnik TT” R. I, 1876. s. 24.
16. „Wierchy“, R. 3/1925, s. 315.
17. Węclawowicz T., Jankowska-Marzec A., Architektura wzruszeniowa Włodzimierza Gruszczyńskiego, Katedra Projektowania Architektury w

Regionie. Sprawozdanie z działalności 1945-1970, Maszynopis niepublikowany, złożony w Dziekanacie Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej, Wydawnictwo Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana, Kraków 1999, s. 92.

18. Żychoń S., Elementy struktury przestrzennej polskiego i słowackiego Podtatrza, Architektura z.25, Politechnika Krakowska, Zeszyt Naukowy nr 6, Kraków 1970.
19. Żychoń S., O kierunkach rozwoju przestrzennego rekreacji u podnóża Tatr, Architektura, Miesięcznik Stowarzyszenia Architektów Polskich SARP, Rocznik XXV, Warszawa 1971